

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA VÝTVARNÉ VÝCHOVY A KULTURY

NOČNÍ KRAJINA
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jan Vaněček

Specializace v pedagogice, Vizuální kultura se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: MgA. Mgr. Stanislav Poláček

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 30. června 2020

.....
vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Za vstřícnost při výběru vlastního tématu bakalářské práce a konzultace děkuji doc. akademickému malíři Jiřímu Kornatovskému. Za převzetí odborného vedení, nadhled a trpělivost pak velice děkuji MgA. Mgr. Stanislavu Poláčkovi.

ZDE SE NACHÁZÍ ORIGINÁL ZADÁNÍ KVALIFIKAČNÍ
PRÁCE.

ANOTACE

Cílem praktické části mé bakalářské práce bylo vytvořit cyklus obrazů, který bude v malbě reflektovat mou zkušenost putování noční krajinou. Teoretická část je věnována zasazení této smyslové zkušenosti, nejen do širšího rámce současného filosofického a ekologického myšlení, ale též do kontextu historického. Na téma proměn původních významů putování člověka krajinou se poté váže téma technologií, které zde chápu jako extenze lidského těla. V tomto kontextu se pak věnuji zejména technologii osobního automobilu, která zásadním způsobem změnila naše porozumění vzdálenostem. Zkracováním vzdáleností, v důsledku narůstající rychlosti pohybu se následně zabývám nejen ve vztahu ke konkrétní krajině, ale v měřítku globálním. V tomto smyslu je tato práce snahou o podání ucelené výpovědi o mém vztahu ke světu, který se mi ukazuje prostřednictvím těla a krajiny.

KLÍČOVÁ SLOVA

Putování, chůze, metafora, jazyk, konceptualizace, tělo, médium, prostor, technologie, distance, zobrazování, malba, globalizace, rytmus, noc, filosofie, ekologie, příroda, krajina, pamět, kapitalismus, logistika

ABSTRACT

The objective of my thesis was to create a cycle of paintings, which would reflect my experience of wandering through night. In the theoretical part I approached to understand this bodily experience in the context of contemporary philosophical and ecological thinking on the one hand and in the context of history on the other. It was mainly the metamorphosis in understanding of different meaning of pilgrimage, that brings my attention to technology, body and media theory. I mostly focus on the technology of an automobile understood as an extension of human body, which completely changed our sense of distance. I describe this impact of acceleration not only in relation of a car to a specific region or landscape, but also generally and in a global scale. In this sense the objective of my thesis is to describe my relationship to this world, which is mostly experienced as a body and a landscape.

KEYWORDS

Pilgrimage, walking, metaphor, language, conceptualization, body, medium, space, technology, distance, representation, painting, globalization, rhythm, night, philosophy, ecology, nature, landscape, memory, capitalism, logistics

OBSAH

ÚVOD.....	2
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	3
1.1 CHŮZE A MYŠLENÍ.....	3
1.2 TĚLO.....	8
1.3 KRAJINA.....	10
1.4 PAMĚT.....	17
1.5 RYCHLOST, RYTMUS A RÝHOVÁNÍ.....	19
2 PRAKTICKÁ ČÁST.....	26
2.1 PROCES TVORBY.....	26
2.2 KOMENTÁŘ K OBRAZŮM.....	27
ZÁVĚR	29
RESUMÉ.....	30
SEZNAM LITERATURY.....	31
SEZNAM PŘÍLOH.....	37
PŘÍLOHY.....	I

ÚVOD

Putování krajinou chápu jako zkušenost zcela zásadní a to nejen v rovině psychologické, ale také ve vztahu k fungování společnosti. Historickému významu nomádství a fyzické zkušenosti pohybu těla se krátce věnuji hned v první části textu, kde dále rozvíjím myšlenku filosofa Miroslava Petříčka o vztahu procesů myšlení a chůze, která byla původně také rozhodujícím podmětem při volbě tématu mé bakalářské práce.

Vztah fyzického těla k horizontům možného poznání, pak chápu jako její určující moment. V tomto kontextu pak putování noční krajinou interpretuji jako způsob, jak symbolicky konfrontovat vnějšek, o kterém z podstaty naší existence téměř nic nevíme. Ovšem otázky, které si pokládá současná spekulativní filosofie, jsem si díky této práci spíše sformuloval, než zodpověděl. Z této perspektivy pak spatřuji, nejen že horizont našeho poznání je zahalen tmou také ve dne, ale že krajina má mnoho cizích a člověku zcela nepřístupných vrstev, které jsou obývány řadou nelidských aktérů. Abych nějak reflektoval tuto skutečnost, snažil jsem se krajinu nahlížet také v kontextu ekologického myšlení. Putování krajinou tak nechápu pouze jako pohyb statickým prostorem, ale jako množství simultáních pohybů a procesů.

Vztahu pohybu a hmoty se tak věnuji více v teoretické části práce. Od rychlého, kmitavého pohybu poletujícího hmyzu k pomalým pohybům rostlin a posuvu tektonických desek. Od putování lidského těla krajinou k putování komodit na světových trzích, které dnes utváří charakter krajiny pravděpodobně více než cokoli jiného. Od krajiny vymezené smyslovou a mentální kapacitou se tak postupně dostávám k popisu krajiny planetární. Domnívám se, že již není možné o krajině smysluplně uvažovat jinak než v kontextu globalizace. Od konkrétního místa k abstrakci, která přímo souvisí s postupným zrychlováním pohybu prostřednictvím technologií a narůstající distancovaností. Z těchto technologií, které v návaznosti na Marshalla McLuhana pojmám jako extenze lidského těla, se věnuji zejména osobnímu automobilu, který výrazně proměnil naše porozumění prostoru a umělému osvětlení, které změnilo původní rytmus střídání dne a noci.

Odkouzlení dříve posvátného prostoru zároveň nahlížím v rámci ideologickém, protože stav krajiny také připomíná stav společnosti. Pokud se v textu kriticky vyjadřuji ke kapitalismu a modernitě, tak nazapomínám na emancipační potenciál těchto ideologií, jenž mi umožňuje v noci vztoupit do lesa bez iracionálního strachu ze zlých duchů, nicméně zdá se, že překonání některých tabu, vneslo do ekosystémů ohrožující nestabilitu.

1 TEORETICKÁ ČÁST

Pěší putování krajinou je silnou archetypální zkušeností, která je zahrnuta v praxi většiny velkých náboženských tradic formou poutí na posvátná místa. Pokud ovšem půjdeme po stopách našich předků hlouběji do minulosti, ukazuje se nám, že putování krajinou bylo primárně nutnou adaptační strategií zajišťující přežití jednotlivců a celých společenství. Před neolitickou revolucí, která až postupně umožňovala vznikání velkých kultur a náboženství, nedokázal člověk přežívat trvale usazen na jednom místě. Před rozvojem zemědělství byli lidé nuceni migrovat společně se zvěří a nacházet v krajině stále nové zdroje potravy. Přestože obdělávání půdy, kultivace rostlin a domestikace divoké zvěře znamenala postupnou změnu v sociální organizaci lidských společenství a opouštění nomádkého způsobu života, stále je možné se v některých oblastech setkat s živou tradicí lovců a sběračů. Trvalou udržitelnost tohoto způsobu života lze chápat jako jeho základní kvalitu. Planeta Země byla totiž po většinu lidské historie obývána právě lovci a sběrači. Období před neolitickou revolucí, podle vědeckých odhadů, tvoří kolem devadesáti procent historie lidstva.¹

Co vlastně znamená jít po stopách svých předků? Lze snad skrze tělesnou zkušenost chůze znovu pronikat k původním a vzdáleným významům? Nebo tato fráze naopak přenesením významu odkazuje ke skutečnosti, že minulost budeme vždy moci uchopit pouze nepřímo?

1.1 CHŮZE A MYŠLENÍ

Chůze by skutečně mohla být poměrně přesným „obrazem“ procesů myšlení, jak navrhuje filosof Miroslav Petříček, který chůzi popisuje jako proces neustálého hledání rovnovážného bodu v pohybu neznámým terénem, které ovšem vnímáme jako něco jednoduchého, čemu v podstatě všichni velmi dobře rozumíme² V tomto popisu Petříček také částečně předjímá své přesvědčení, že skutečné myšlení vždy souvisí s proměnou, která je vynucena prostředím, a jež se v člověku odehrává až tehdy, vyčerpá-li všechny zažité a již nedostačující způsoby popisu.³

¹ Srov. LEE, Richard B.; DALY, Richard. ed. *The Cambridge Encyclopedia of hunters and gatherers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

² Srov. PETŘÍČEK, Miroslav. *Myšlení obrazem: průvodce současným filosofickým myšlením pro středně nepokročilé*. Praha: Herrmann, 2009. s.30.

³ Srov. Tamtéž, s.13, s.35.

„Úvaha patří zcela jistě k myšlení právě proto, že myšlení je rovněž cit pro rovnováhu, pro vystižení pravé chvíle, správného místa v daném okamžiku a v měnící se situaci.“⁴ To co zde Petříček označuje jako *zapomenuté metafory*,⁵ které zůstávají zachovány ve struktuře jazyka, pojmenovává současná lingvistika jako *gramatikalizaci*⁶. Obvykle se prostřednictvím metafor snažíme pomocí jednoduchého porozumět komplexnímu. Pokud však srovnávám chůzi a myšlení,⁷ tak proto abych lépe porozuměl tomu, jak způsoby užívání jazyka, vytvářejí určité představy o prostorových kvalitách abstraktního myšlení, jakou je například základní kvalita prostoru, určená dvěma body, tedy vzdálenost. K závěrům totiž „docházíme“, zatímco nápady „přicházejí“.

Tento konkrétní příklad přenosu z jedné domény zkušenosti na druhou, nemusí být platný pro jiný než český jazyk, protože různé jazyky *gramatikalizují* odlišné pojmy. Do jaké míry se poté odlišnosti ve struktuře jazyka, konzistentně projevují v odlišném porozumění vlastním zkušenostem u mluvčích různých jazyků, dokládá George Lakoff například na experimentech Kaye a Kemptona, které byli navrženy tak, aby jedna ze dvou testovaných skupin získala na základě jazykové odlišnosti, předpokládanou kompetitivní výhodu, která byla následně skutečně prokázána.⁸

Kulturně podmíněný výběr bázových kategorií barev, jenž byl předpokladem zmíněného experimentu, je samozřejmě pouze jedním z faktorů ovlivňující jejich percepce. Stupeň členství v kategorii některé barvy je vyjádřen také intenzitou reakce buněk lidského těla,⁹ jež tvoří dráhy mezi okem a mozkiem a jejichž citlivost se bude mezi jednotlivci pravděpodobně lišit také nezávisle na jazykových skutečnostech. Nicméně poznaky vyplývající z empirického výzkumu neurofyziologie barevného vidění, mohou být dobrým

⁴ PETŘÍČEK, Miroslav. *Myšlení obrazem: průvodce současným filosofickým myšlením pro středně nepokročilé*. Praha: Herrmann, 2009. s. 30.

⁵ Srov. Tamtéž, s. 30.

⁶ Srov. MATISOFF, James A. *Areal and Universal Dimensions of Grammatization in Lahu*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1991. s.384.

⁷ Srov. PETŘÍČEK, Pozn. 4, s. 30.

⁸ Srov. LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. s. 321. Narozdíl od angličtiny není v uto-aztéckém jazyce tarahumara pojmově rozlišeno mezi modrým a zeleným. V první části experimentu, kdy bylo úkolem mluvčích obou jazyků rozlišit v lineární řadě tři žetonů, zda se prostřední modro-zelený žeton barevně více blíží modrému žetonu na jedné straně nebo zelenému žetonu na straně druhé, se kontrastní pojmenování v angličtině projevilo akcentem hranice mezi barvami a v 29 z 30 případů přesnějším rozlišením, zatímco u mluvčích jazyka tarahumara byla tato úspěšnost statisticky náhodná. Druhá část experimentu byla navržena tak, aby možnost barvy pojmenovat subjektivně nezvýrazňovala barevný rozdíl a úspěšnost v rozlišení se ukázala být náhodná u obou skupin mluvčích.

⁹ Tamtéž, s. 40.

příkladem toho, jak metody moderní vědy ovlivňují to, co fenomenologie označila pojmem *přirozený svět*.

Pokud ve světě již nenacházíme jasně vymezené množiny objektů stejné barvy, je zodpovědné předpokládat, že by ostatní věci ve světě existovali v přirozených druzích, které *apriori* odpovídají antropocentrickým kategoriím? Abychom mohli lépe porozumět světu, musíme podle Lakoffa zpochybnit objektivistický model kategorizace, která je do značné míry základem rozumu.¹⁰ „V západním pojetí byl rozum dlouho považován za něco *odtělesněného* (disembodied) a abstraktního, odděleného jak od vnímání, těla a kultury na jedné straně, tak i od mechanismů představivosti jako metafora a mentální obraznost na straně druhé“¹¹ Chceme-li ovšem porozumět krajině, kterou procházíme a procesům, jež ji utvářejí, domnívám se, že nemůžeme skončit u introspekce, ale musíme se otevřít možnostem, že také v tělech nelidských aktérů je nějaký cizí druh rozumu vtělesněn. Těmto cizím vrstvám krajiny, které v této souvislosti připomínám, se budu ovšem věnovat později.

Narozdíl od filosofa Petříčka, nepodmiňuje Lakoff projevy myšlení žádnou formou katarze, když tvrdí že až 98 procent všech kognitivních procesů je nevědomých, nýbrž pojednává o myšlení v širším kontextu kognitivních věd, přičemž se odkazuje na experimenty, které potvrzují, že smyslové vjemy jsou na této úrovni zpracovány tak, aby lépe odpovídali známým vzorům a již existujícím neurálním strukturám. Hypotézu vtělesnění, které se zde budu podrobněji věnovat, protože přímo souvisí se vztahem abstraktního myšlení a prostorového vnímání, zakládá Lakoff na znalostech geneze senzomotorického aparátu v prenatalním období života, kdy se v důsledku pohybů plodu v děloze a jejich specifickému opakování, počínají formovat struktury, ve kterých je funkčně zakotvena také vyšší kognitivní aktivita.¹²

Tělesná zkušenost a předpojmové struktury jsou tak nutným předpokladem abstraktního myšlení a konceptualizace.¹³ Lakoff uvádí řadu *případaových studií* popisujících principy, spontánně se vynořujících, projekcí ze struktur ve fyzické doméně, na struktury

¹⁰ Srov. LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. s. 196., s. 206-214.

¹¹ Tamtéž, s. 21.

¹² Srov. LAKOFF, George. *How Brains Think: The Embodiment Hypothesis* [přednáška]. Amsterdam: International Convention of Psychological Science, March 14, 2015. [vid. 1. 6. 2020].

¹³ Srov. LAKOFF, pozn. 10, s. 274.

v doménách abstraktních, jakou je příklad dolévání sklenice tekutinou, kdy *více pravidelně* koreluje s *nahoře*. Množství tekutiny přibývá a hladina stoupá. Protože tento vztah vyplývá z fyzikální podstaty světa, je vertikálna vhodnou zdrojovou doménou kvantity v mnoha dalších případech.¹⁴ „Každá metafora má zdrojovou doménu, cílovou doménu a vazbu mezi zdrojem a cílem.“¹⁵

V některých případech je metaforická projekce zastoupena strukturální korelací. Tuto izomorfii pozorujeme například v situacích, kdy chápeme účel prostřednictvím pohybu. Zde se také konečně vracím k původnímu tématu této a předchozí kapitoly. Nomádský způsob života byl vynucen potřebou obstarávat dostatek potravy. Pro naše předky tak v tomto smyslu nebylo putování krajinou, ani dosažení konkrétního místa v prostoru hlavním cílem, ale pouze cílem podřízeným. Takový druh zkušenosti podle Lakoffa motivuje párování zdrojové domény pohybu právě s cílovou doménou účelu. Výchozí bod, který zde představuje stav nenaplněných potřeb je od cílového bodu pomyslně vzdálen sérií činností, jež vedou k saturaci těchto potřeb.¹⁶

Obdobným způsobem pak prostřednictvím stejného *kinestetického obrazového schématu ZDROJ-CESTA-CÍL* konceptualizujeme řadu dalších komplexních procesů a událostí,¹⁷ které se vyznačují tím, že mají nějaký *průběh*, trvání a vývoj. Domnívám se, že většinově jsou procesy abstraktního myšlení chápány právě tímto způsobem. V každodennosti věnujeme pozornost obvykle pojmům, které jsou předmětem myšlení a naopak pojmy, které se formou metafor nebo jinak dostali do struktury jazyka, zůstávají často nepovšimnuty. To že lze předpokládat, že pojmy které používáme spontánně a bez úsilí, ovlivňují naše nejazykové chování a kognitivní procesy a to patrně více než pojmy, jež jsou předmětem myšlení, si všiml již Benjamin Lee Whorf, jenž se věnoval porovnávání rozdílů v konceptualizaci času v angličtině a v jazyce indiánů kmene *Hopi*.¹⁸

Pokud je naše schopnost vytvářet symbolické struktury limitována naší tělesnou zkušeností a korelací s již existujícími předpojmovými strukturami, tak snaha porozumět vztahu chůze a myšlení je také snahou lépe porozumět sobě samému. „Pokaždé když se někde pohybujeme, existuje nějaké místo, odkud vycházíme, místo, kde skončíme,

¹⁴ Srov. LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. s. 270.

¹⁵ Tamtéž, s. 270.

¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 271-272.

¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 269.

¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 318. s. 326.

posloupnost navazujících míst, jež spojují začátek a konec, a také směr.”¹⁹ V tomto kontextu není asi překvapivé, že také život člověka je možné chápat, jako putování časem a prostorem, jako pohyb nějakým směrem z bodu zrození do bodu smrti. Pouť by tak mohla být poměrně přesným obrazem života. Zároveň takové přirovnání vyvolává další otázky. Totiž jsem vůbec, a to u velmi jednoduchých pohybů, schopen určit, kde jeden pohyb svalů už končí a druhý teprve začíná? V tomto smyslu se celý život zdá být jediným gestem. A jaký vlastně byl náš první pohyb? Počátek našeho života je rozostřen. Na první setkání našich rodičů, početí ani zrození nemáme žádné vzpomínky. „Celkem vzato nikdy nevíme, jak se všechno stalo. Příběh jednoho života začíná někde, v nějakém bodě, na který si zrovna teď vzpomínáme, a už tehdy to bylo vysoce složité. Čím se život stane, to nevíme. Proto nemá příběh žádný začátek, a cíl lze udat jen přibližně“²⁰

V následující kapitole se budu zabývat také tím zda, v případě kdy některé schéma již neodpovídá naší zkušenosti, máme jako jednotlivci nebo kolektivy schopnost vynalézat nové metafory a osvojovat si nová schémata, jak rozumět sobě a světu. Podle Lakoffa a Johnsona chápeme své tělo primárně prostřednictvím schématu NÁDOBY²¹, které generuje hranici mezi vnitřním a vnějším. „Mezi naše nejzákladnější úkony patří polykání a vyměšování, vdechování a vydechování.“²² Zde si ovšem musíme položit otázku, zda takové pojetí také odpovídá našemu poznání. Tím se vrátíme k výše zmíněné problematice *přirozeného světa*. Pro post-Kantovskou filosofii je prostor našeho těla *apriorní* podmínkou smyslového poznání. Podle Immanuela Kanta se nikdy nemůžeme setkat se surovou hmotou věcí, neboť člověku je svět přístupný pouze jako antropomorfický překlad skutečnosti.²³ Navzdory tomu nám *exponenciální technologie* umožňují převádět na data takové jevy, které ať už svou temporalitou nebo rozměry, zcela přesahují možnosti našeho fyzického těla. To nám samozřejmě v mnoha ohledech vůbec neumožňuje hranice našeho vnímání překročit, ale zcela jistě je to někam posouvá a nám se ukazuje nějaký nový svět, jenž si žádá nový způsob popisu. To nás nutí skutečně myslet, abych ještě jednou připoměl tezy Miroslava Petříčka.

¹⁹ LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. s. 269.

²⁰ JUNG, Carl Gustav a Aniela JAFFÉ. *Vzpomínky, sny, myšlenky C.G. Junga*. Brno: Atlantis, 1998. s. 13.

²¹ Srov. LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. s. 43.

²² LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: Co kategorie vypovídají o naší mysli*. s. 265.

²³ Srov. KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenh, 2001. s. 69-70.

Evoluce technosféry a pokročilé možnosti zpracování obrovského množství dat, které podmiňuje porozumění složitým planetárním procesům a modelaci jejich budoucího vývoje, nám umožňují chápat sebe sama jako součást širších metabolických řetězců. V tomto smyslu filosof a teoretik médií Lukáš Likavčan, v průběhu pandemie virového onemocnění *covid-19*, upozorňoval že právě šíření virů je dobrým příkladem toho, jakým způsobem jsou naše těla součástí zcela neosobních procesů.²⁴ Likavčan navazuje na Williama Connollyho, který tvrdí, že jsme jako lidé dočasně obývaní (inhabited) silami světa.²⁵ „Tvzení, že jsme obývaní silami světa implikuje konceptuální obrat vedoucí k důkladnému přehodnocení samotného konceptu lidství,...“²⁶(překlad autora).^{*} To jak rozumíme svému tělu, pak přímo souvisí s tím, jak konceptualizujeme vnější prostředí. Možná bychom svá těla měli začít nahlížet prostřednictvím schématu *spojitých nádob*. Dále si můžeme všimnout, jak se takové nové pojetí sebe sama nápadně podobá některým původnějším představám o člověku.

1.2 TĚLO

Předtím než si položíme otázku jaký druh porozumění krajině nám pění putování může zprostředkovat, musíme nejprve zjistit, jak se surová hmota stává tím, co nazýváme krajinou.²⁷ Lidské tělo, vnímané jako celistvé a jasně oddělené od svého okolí je základem subjektivity. Přestože na svět přicházíme, aniž bychom si byli naší oddělenosti od zbytku universa vědomi, tuto postupně nabytou identitu, kterou ztotožňujeme s naším fyzickým tělem, po zbytek života obvykle nekriticky přijímáme jako samozřejmou. Naše tělesnost obvykle také uniká naší pozornosti. Důkazem mohou být situace, kdy máme možnost si naši tělesnou podstatu uvědomit a jsme náhle zcela překvapeni. Podívejte se! „*Naše vlastní tělo je jedním z nejpodivnějších jevů, se kterým bychom se kdy mohli setkat*“²⁸(překlad autora).^{*} Pokud si důkladně prohlédneme jednotlivé části těla, mohou nám připadat dokonce cizí.

²⁴ Srov. LIKAVČAN, Lukáš. VEREŠPEJ, Jonáš. 01 // *Until further notice (L. Likavčan, Still Sparkling)* [podcast]. In: *Until further notice* [online]. Praha: New Aesthetics studio, FAMU, March 24, 2020. [vid. 1. 6. 2020].

²⁵ Viz. CONNOLLY, William E. *Facing the Planetary: Entangled Humanism and the Politics of Swarming*. Durham: Duke University Press, 2017.

^{*} To claim that we are inhabited by forces of the world implies a conceptual rotation leading to a thorough reconsideration of the very concept of the “human”

²⁶ LIKAVČAN, Lukáš. *Introduction to Comparative Planetology*. Moscow: Strelka Press, 2019. s. 77.

²⁷ Srov. SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. s. 8.

^{*} Our own body is one of the uncanniest phenomena we could ever encounter.

²⁸ MORTON, Timothy. *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. s. 40.

V průměru pouze každý desátý člověk pozná na menší sérii fotografií své vlatní ruce.²⁹ Typickým příkladem situace, kdy jsme konfrontováni s fyzickým aspektem naší existence, je nemoc nebo úraz, jenž změní podmínky naší skutečnosti. Zněma smyslové kapacity našeho těla, nám ukazuje jiný svět. „... *pouze některá těla mají ruce a nohy; pouze některá mohou vidět nebo slyšet. Nic takového jako tělo vůbec neexistuje, pokud tělem myslíme něco nepoznamenáno genderem, rasou, nebo tělesnými dispozicemi...*“³⁰(překlad autora).* Pokud si uvědomujeme, že všechna těla nejsou stejná, chápeme obtížnost dosažení neutrálního popisu krajiny a světa, jenž by bylo možné bez problému sdílet s ostatními živými bytostmi.

To že naše tělesné dispozice nejsou pouze vrozené, ale mohou se v průběhu života změnit, je dalším problematickým aspektem představy o celistvosti a jasné ohraničenosti naší existence. Operativní vyjmutí slepého střeva nebo protetické nahrazení končetiny naznačuje propustnost této hranice. Také nástroje, které používáme se dočasně stávají součástí našeho těla.³¹ Tím je narušena intergita subjektu a naše tělo se otevírá vnějšímu prostředí velmi hmatatelným způsobem. Donna Haraway nabízí metaforu imunitního systému jako hranici oddělující vnitřní a vnější.³² Reakce imunitního systému je ochranou proti patogením vlivům cizorodých částic, zároveň některé základní metabolické procesy jsou možné pouze díky symbióze s bakteriemi. Postupnou *dekonstrukcí* těla stále méně připomíná objekt³³ a stále více se podobá procesu, který je nepřetržitou stimulací, neustálou látkovou výměnou mezi vnitřním a vnějším. „Jedním z možných řešení tohoto paradoxu našeho těla je nechat jej zcela splynout s okolním prostředím...“³⁴(překlad autora).* Timothy Morton toto řešení, zakládá na koncepci kolektivního Těla (Flesh), kterou ve svém nedokončeném díle rozpracoval Maurice Merleau-Ponty.³⁵

²⁹ Srov. WOLFF, Charlotte, in: BERG, Van Den J. V. *The Human Body and the Significance of Human Movement: A Phenomenological Study*, Philosophy and Phenomenological Research XIII, prosinec 1952, č. 2, s. 159-183, cit. s. 169

* only some bodies have arms and legs; only some bodies are sighted or can hear. There is no such thing as the body, if by that we mean something unmarked by gender, race, or physical ability

³⁰ MORTON, Timothy. *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. s. 107.

³¹ Srov. CARDINALI, Lucilla, Francesca FRASSINETTI, Claudio BROZZOLI, Christian URQUIZAR, Alice C. ROY a Alessandro FARNÈ. *Tool-use induces morphological updating of the body schema*. Current Biology [online]. Elsevier, 2009, 23 June 2009, 19(12), R478-R479 [cit. 2020-06-01]

³² Srov. HARAWAY, Donna. *The Biopolitics of Postmodern Bodies: Determinations of Self in Immune System Discourse*. [online]. New York: Routledge, 2017, s. 203-214 [cit. 2020-06-01].

³³ Srov. MORTON, pozn. 30, s. 108.

* One solution to the paradoxes of the body is thus to turn it into the environment itself

³⁴ Tamtéž, s. 108.

³⁵ Viz. MERLEAU-PONTY, Maurice. *Viditelné a neviditelné*. 2. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. Knihovna novověké tradice a současnosti. s.252-254

Nevyhnutelným momentem splynutí lidského těla s vnějším prostředím je poté okamžik smrti. Proces našeho těla je nakonec vždy rozkladem. Podle Sigmunda Freuda by odporovalo konzervativní povaze pudů, kdyby život směřoval ke stavu, kterého nebylo již dříve dosaženo.³⁶ Reza Nagarestani interpretuje jeden z aspektů *thanatropické regrese* jako objektivní pravdu vyhynutí, která organismus definuje jako dočasné rozšíření anorganického stavu.³⁷

1.3 KRAJINA

Je příznačné, že nejstaršími stopami lidské aktivity v otevřené krajině, které se na Evropském kontinentu dochovaly, jsou pohřební mohyly.³⁸ „V těchto pohřebních mohylách se měla těla uctívaných mrtvých spojit se zemí, z níž vzešla, osvobodit svou duši, aby se mohla vydat k jinému příbytku.“³⁹ Touha nebýt zapomenut, nesplynout zcela s prostředím, ale dát mu tvar, který bude naši existenci připomínat, pozorujeme pouze u člověka.

Lidé v krajině vždy hledali způsoby, jak se vyrovnat s nevyhnutelnou konečností těla, tyto jsou pak nejen kulturně podmíněné. Podle Marshalla McLuhana je obecným důsledkem technologie písma, které umožňuje fragmentarizaci, že člověk přestává své tělesné funkce nazírat jako participaci na božských energiích. V neliterárních společnostech je tělo obrazem a orgánem kosmu.⁴⁰ Jinými slovy, splývá s prostředím každým nádechem a výdechem. Možný dopad narůstající literárnosti lze spatřovat například v genezi *stromového modlářství*. „Vývoj od severského uctívání stromů přes křesťanskou ikonografii stromu života a dřevěného kříže až k obrazům, jako je malba Caspara Davida Friedricha, zachycující jednoznačnou spojitost mezi věčně zelenou jedlí a architekturou vzkříšení, může působit až ezotericky, ale ve skutečnosti pouze míří přímo do nitra jedné z našich nejsilnějších potřeb: touhy nalézt v přírodě útěchu pro naši smrtelnost.“⁴¹ Snad kdysi stačilo pohledět do koruny stromu a spatřit takový obraz života, jenž zobrazoval cyklus

³⁶ Srov. FREUD, Sigmund. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Koco, 1999, s. 33-34.

³⁷ Srov. NEGARESTANI, Reza. Nárys nelidského: *Spekulace o kapitalismu a organické nekrokracii*, in: JANOŠČÍK, Václav. LIKAVČAN, Lukáš. RŮŽIČKA, Jiří., ed. *Mysl v terénu: Filosofický realismus v 21. století*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, 2017, s. 158

³⁸ Srov. SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. s. 25.

³⁹ Tamtéž, s. 25.

⁴⁰ Srov. MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 135.

⁴¹ SCHAMA, Pozn. 38. s. 14.

zrození a smrti způsobem, který bylo možné pokojně přijmout. Je to patrně romantizující představa, kterou zde přesto uvádím, abych mohl snáze popsat jeden z motivů, proč je mi putování krajinou nepostradatelnou zkušeností.

Když jdu krajinou, snažím se zahlédnout svět, jaký byl před vyslovením prvního slova. Nechat dopadnout světlo na sítnici a žádnému z tvarů, které vznikají nepropůjčit okamžitý význam. Je obtížné vidět takový svět. Je těžké vidět to, co jsme nazvali stromem. Pokládám to téměř za nemožné. Právě v této neschopnosti spatřit svět sám o sobě, nacházím specifický význam putování noční krajinou. Při deprivaci zraku, který je zdrojem největšího množství informací o vnějším prostředí, ostatní tělesné smysly nahrazují jeho funkci. To pociťujeme jako zvyšování jejich citlivosti. Toho, co je zakryto pojmy, je v tomto smyslu možné se částečně dotknout. Samozřejmě také hmat evokuje slovní významy, ale docela jiným způsobem. Kdybychom při popisu stromu vycházeli pouze s našich hmatových vjemů, objevil by se před námi úplně jiný strom.

Zrakem věci oddělujeme. Procházet se za tmy krajinou je snahou uchopit svět, který nelze spatřit. „*Když se tvary věcí rozplynou v noci, její temnota, která není ani objektem ani specifickou kvalitou objektu, vtrhne do přítomnosti*“⁴²(překlad autora).* Emmanuel Levinas tuto myšlenku dále rozvíjí a přesně vystihuje, jak nepřítomnost viditelného elektromagnetického záření narušuje vztah objektu a subjektu v prostoru. Nejen, že tam nic není (vidět), ale ani „tam“ není. Prostor modelovaný okem a mozkiem se náhle zplošťuje a mizí vzdálenost. Levinas píše o nevyhnutelné přítomnosti, před kterou nelze zavřít oči.⁴³ „*Je nevyhnutelně zde, zcela mimo jakýkoliv diskurz a jedinou odpovědí je ticho. Hlasu tohoto ticha rozumíme a děsí nás, tak jako nás děsí nekonečný prostor, o kterém mluví Pascal. [...] Co nazýváme naším Já, je vnořeno do noci, napadeno, depersonalizováno a umlčeno. Když mizí všechny věci a také naše Já, zůstává pouze, co zmizet nemůže, čirá skutečnost bytí, jejíž jsme součástí, ať tomu chceme či nikoliv...*“⁴⁴(překlad autora).*

* When the forms of things are dissolved in the night, the darkness of the night, which is neither an object nor the quality of an object, invades like a presence.

⁴² LEVINAS, Emmanuel. There is: Existence without Existents. HAND, Seán. *The Levinas Reader*. Nachdr. Oxford: Blackwell, 2009, s.30.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 30-36.

* It is immediately there. There is no discourse. Nothing responds to us, but this silence; the voice of this silence is understood and frightens like the silence of those infinite spaces Pascal speaks of. [...] What we call the I is itself submerged by the night, invaded, depersonalized, stifled by it. The disappearance of all things and of the I leaves what cannot disappear, the sheer fact of being in which one participates, whether one wants or not

⁴⁴ LEVINAS, Emmanuel. There is: Existence without Existents. HAND, Seán. *The Levinas Reader*. Nachdr. Oxford: Blackwell, 2009, s.30.

Neexistuje-li pozadí, nemůže existovat ani figura. Tuto konfrontaci s tím, čemu nelze uniknout, definuje Levinas jako podstatu našeho Já.⁴⁵ Ostatně již v ranném křesťanství bylo k absolutnímu přistupováno prostřednictvím negativního vymezení.⁴⁶

Pěší poutě na delší vzdálenosti, kde se snadno dostáváme do situací, kdy jsme okolnostmi nuceni v cestě pokračovat navzdory denní době a únavě, tak mohou být druhem duchovní praxe, která směřuje k tomuto neosobnímu aspektu naší existence a přijetí rozporů světa. Tyto rozpory, které se mohou stát zdrojem nepochopitelného utrpení, víme-li že nějakého stavu nelze dosáhnout žádnou změnou našeho chování, nakonec nezbývá než přijmout. Právě v kontextu absurdního utrpení, kterému lidé v životě čelí, se v textech Svatého Jana od Kříže setkáváme s metaforou *temné noci*, kterou lze číst jako popis naší omezené kapacity porozumět vlastním zkušenostem.⁴⁷ Pout' tak může být také snahou tyto limity rozumu překročit, prostřednictvím zkušenosti tělesné.

Nacházíme-li prostřednictvím poutě nový vztah k sobě, mění se také způsob, kterým se vztahujeme ke krajině. „Jsme dědici modernistického pojetí prostoru jakožto prázdné, jednotvárné a měřitelné rozhlody,...“⁴⁸ Je to naše fyzická přítomnost v krajině, jež umožňuje navzdory takto definovanému prostoru znovu objevovat *skutečná* místa. „Prostor není neutrální... Místa jsou nepřekonatelně zatížena – příběhy, dojmy, emocemi.“⁴⁹ Chůze je dostatečně pomalým způsobem překonávání vzdáleností, který poskytuje dostatek času k setkávání. Když procházím neznámou vesnicí, mohu si na pomníku připomínajícím oběti první světové války přečíst jejich jména nebo zaslechnout, o čem se zrovna místní dohadují v hospodě. Když minu značku s názvem takové vesnice, nebudu si pamatovat pouze její název, ale také si vzpomenu na zvláštní tvar listů květiny, která tam rostla u silnice, na poletující hmyz a déšť, který přišel krátce potom. Je větší pravděpodobnost, že zde neodhodím nedopalek, než kdybych stejnou vesnicí projížděl automobilem, protože mi na takovém místě již začalo nějakým způsobem záležet, není mi lhostejné. „*Ve sterilním prostředí interiéru osobního vozu soucit selhává.*“⁵⁰(překlad autora).*

⁴⁵ Srov. LEVINAS, Emmanuel. There is: Existence without Existents. HAND, Seán. *The Levinas Reader*. Nachdr. Oxford: Blackwell, 2009, s. 31

⁴⁶ Srov. THACKER, Eugene. *In the Dust of This Planet*. Winchester: Zero Books, 2011. s. 154

⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 154

⁴⁸ Neviditelný výbor. *Našim přátelům*. Praha: Rubato, 2018. s. 176

⁴⁹ Tamtéž, s. 176.

* Compassion fails in the antiseptic ambience of the automobile environment.

⁵⁰ HOLTZ KAY, Jane. *Asphalt Nation: How the Automobile Took Over America and How We Can Take It Back*. London: University of California Press, 1997. s. 51.

Odpad kolem silnic, odhozený z jedoucích automobilů, není jediným symptomem tohoto předpokladu, na stejném principu dochází k destrukci celých ekosystému. „*Kdybychom mohli nejenom pochopit, ale skutečně zažívat skutečnost, že jsme ve světě zcela vnořeni, tak bychom se jej pravděpodobně snažili nezničit*“⁵¹(překlad autora).* Samozřejmě to není pouze krása rychlosti pohybu a uzavřený aerodynamický tvar automobilu, co narušilo původní kontinuitu a umožnilo *odkouzlení*, kdysi posvátného prostoru. Technologie vznikají vždy ve vzájemně se ovlivňujícím vztahu s ideologiemi. „Každé poznání vyvolává zrod mocenského vztahu a mocenské vztahy, nové schopnosti, produkují nové poznání, nový diskurz.“⁵²

Timothy Morton popisuje, jak již zmíněné dědictví modernistického pojetí prostoru, které má svůj základ v neoplatonském uvažování o nekonečnu a povaze Boží přirozenosti, souvisí se zanikáním svěbytných míst a genezí kapitalismu, která tuto abstrakci vyžaduje. V tom sehrávají klíčovou roli technologie mapování.⁵³ Schopnost vytvářet vizuální reprezentace skutečných míst a fyzický odstup od reality, jenž prohlubuje psychologickou distanci a umožňuje instrumentální jednání, se samozřejmě netýká pouze vztahu člověka ke krajině, ale také vztahů mezi dalšími aktéry. Ve vojenské terminologii se již delší dobu objevují takové způsoby popisu reality, které mají instrumentální jednání vojákům umožnit. Eliminovat cíl je pro lidskou psychiku pravděpodobně o něco přijatelnější, než usmrtit jinou lidskou bytost nebo zavraždit otce od rodiny.⁵⁴ V tomto smyslu můžeme číst rozsáhlé zapojení pokročilých semi-autonomních zbraňových systémů v mnoha ozbrojených konfliktech posledních let, mimojiné jako pokračování této snahy.

Válka ovšem není pouze extrémním vztahem člověka ke člověku, ale je také vztahem ke krajině, jak je patrné v poválečné krajinomalbě a literatuře popisující *území nikoho* mezi frontovými liniemi a k řadě nelidských aktérů, jak připomínají ojedinelé pomníky, věnované památce několika milionům koní padlých v první světové válce.

* If we could not merely figure out but actually experience the fact that we were embedded in our world, then we would be less likely to destroy it.

⁵¹ MORTON, Timothy. *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. s. 64.

⁵² HAN, Byung-Chul. I am sorry, but those are facts. Zeit [online]. 7.zář 2014, překl. DARBY, Rebecca, cit. In: JETELOVÁ, Magdalena, Susanne ALTMANN, Milena KALINOVSKÁ, Marie KLIMEŠOVÁ, Peter NOEVER, Marius WINZELER a Vladimír ČADSKÝ. *Magdalena Jetelová: dotek doby = touch of time*. V Praze: Národní galerie, 2017. s. 19.

⁵³ Srov. MORTON, Pozn. 51, s. 170.

⁵⁴ Srov. ŠTROBL, Daniel. *Psychologické aspekty zabítí*. Praha: Triton, 2019. s. 88-96.

Ozbrojené konflikty se dnes odehrávají téměř výhradně na okrajích globalizovaného světa v dostatečné vzdálenosti od pozic, z nichž jsou řízeny bezpilotní letouny a finančních center, z nichž jsou řízeny toky komodit, takže se o nich dozvídáme pouze zprostředkovaně. Těmto konfliktům obvykle předchází nějaké selhání principů *centrum-periferie*. Typickým příkladem takového konfliktu byla válka v Perském zálivu,⁵⁵ o které se obecně mluví jako o první válce sledované v přímém přenosu. Zajistit funkčnost schématu centrum periferie, které má mimochodem svůj obraz v jednom z dalších schémat, prostřednictvím nichž konceptualizujeme také své tělo,⁵⁶ neznamená pouze zajišťovat dostatečné množství surovin, ale následně také odbytiště pro výroby.

Tento model byl poprvé kriticky popsán Karlem Marxem a Friedrichem Engelsem, v době kdy pro tento způsob akumulace zisků existovali ideální podmínky a Britské impérium svým teritoriem zasahovalo všechna časová pásma. Toho, že se v textu manifestu komunistické strany objevuje figura Zeměkoule (Erdkugel), si všiml již zmíněný filosof a teoretik Lukáš Likavčan, který se zabývá *komparativní Planetologií*, původně vědním oborem zkoumajícím reálná kosmická tělesa a jejich vlastnosti, kterou ovšem Likavčan reinterpretuje jako metodu zkoumání, jež umožňuje vzájemně srovnávat představy o planetě Zemi, které se odlišují v důsledku konceptualizace prostřednictvím různých figur. Jednou z nich je právě figura Zeměkoule nebo Glóbu, která víceméně nahradila všechny původní představy o Zemi.⁵⁷ Tím se vracíme k tomu, jak modernistické pojetí prostoru souvisí s jeho abstrakcí. V tomto kontextu odkazuje Likavčan na teze kulturního teoretika Petera Sloterdijka, jenž předpokládá, že takové pojetí prostoru je první *morfologickou* fází globalizace⁵⁸ a úvahy Waltera Benjamina o uměleckém díle v době jeho technické reprodukovatelnosti.⁵⁹ Tak jako se události zdvojují v řeči a řeč v textu,⁶⁰ tak je prostřednictvím technologického zdvojení, jehož vrcholnou fází v současnosti spravuje společnost *Google inc.*, dokončena transformace planety v dokonale hladkou sféru.⁶¹

⁵⁵ Srov. HOLTZ KAY, Jane. *Asphalt Nation: How the Automobile Took Over America and How We Can Take It Back*. London: University of California Press, 1997. s. 124-125.

⁵⁶ Srov. LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. s. 268.

⁵⁷ Srov. LIKAVČAN, Lukáš. *Introduction to Comparative Planetology*. Moscow: Strelka, 2019. s. 36-39.

⁵⁸ Srov. SLOTERDIJK, Peter. *In the World Interior of Capital: For a Philosophical Theory of Globalization*. Cambridge: polity, 2013. s. 8. s. 15-20.

⁵⁹ Viz. BENJAMIN, Walter. *Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti*. BENJAMIN, Walter, GREBENÍČKOVÁ, Růžena, ed. *Dílo a jeho zdroj*. Praha: Odeon, 1979, s. 17-47.

⁶⁰ Srov. JANOŠČÍK, Václav. *Nespavost*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2018. s. 133

⁶¹ Srov. LIKAVČAN, Lukáš. *Úvod do komparativní planetologie*. [přednáška]. In: 4AM / Fórum pro architekturu a média [online]. Brno: IM138 TIM_Mistrovské lekce v kulturním prostoru PRAHA, 12. prosince 2018. [vid. 1. 6. 2020].

„Neprocházíme se už po Bratislavě, ale na povrchu své mobilní mapy.“⁶² Dynamické mapy jako *Google Earth* a to jak jsou navrženy, dramaticky zasáhlo nejen do našeho běžného prožívání skutečnosti, ale také do politiky národních států a to i velmi konkrétně. V roce 2010 se v *The New York Times* objevil článek o možné první *Google Maps válce*⁶³, který komentoval události na hranicích *Nicaragui* s *Costa Ricou*, kdy v důsledku posunutí hranice v mapách *Googlu*, vstoupili zástupci nikaragujských autorit, na tato nově nabytá území, načež zasáhla kostarická policie a Nikaragua posílila vojenskou přítomnost v okolí hranice.⁶⁴

Pokud Likavčan mluví o displeji mobilních zařízení a hladkém povrchu sféry, akcentuje také představu o absenci tření při pohybu prostorem, který je takto zprostředkován.⁶⁵ Konstantní snižování tečné síly, vznikající na styčné ploše mezi tělesy, tak lze chápat jako jeden z důležitých principů globalizace. V tomto smyslu bylo další fáze procesu globalizace dosaženo až s rozvojem mořeplavby.⁶⁶ Nižší spotřeba energie při překonávání odporu prostředí a otevřený prostor oceánů umožnili zintenzivnit to, co někdy nazýváme *zkracováním vzdáleností*. Otevřenost *hladkého prostoru* moří, kde přirozeně dochází k distribuci *věcí-toků*, je na rozdíl od *rýhovaného prostoru* pevnin, jak jej popsali Deleuze a Guattari, mnohem vhodnější pro ustanovení husté sítě mezinárodního obchodu. Toto rozlišení má svůj původ v hudební teorii, kde rozlišuje dva časoprostory. V rýhovaném prostoru je vždy možné jasně určit takt, zatímco hladký prostor umožňuje spontání zlomy a odchylky.⁶⁷ Deleuze a Guattari tohoto rozlišení využívají při obhajobě minoritní či nomádské vědy. Já bych se zde ještě vrátil k výše zmíněné Mortonově tezi o vztahu modernistického pojetí prostoru a povaze Boží přirozenosti, jak byla ve středověku v návaznosti na oživenou novoplatónskou tradici interpretována.⁶⁸ V roce 1493 byl povrch Země papežským ediktem rozdělen, podle poledníku mezi Španělsko a Portugalsko. Likavčan připomíná, že toto rozhodnutí, jež předznamenává věk zámořských objevů, jak bylo toto období evropany vnímáno, nezahrnovalo pouze dosud známá území a ostrovy,

⁶² LIKAVČAN, Lukáš. *Úvod do komparativní planetologie*. [přednáška]. In: 4AM / Fórum pro architekturu a média [online]. Brno: IM138 TIM_Mistrovské lekce v kulturním prostoru PRAHA, 12. prosince 2018. [vid. 1. 6. 2020].

⁶³ Srov. JACOBS, Frank. The First Google Maps War. *Opinionater: A Gathering of Opinion from around the Web* [online]. 28 February 2012 [cit. 2020-06-01].

⁶⁴ Srov. JANOŠČÍK, Václav. *Nespavost*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2018. s. 145.

⁶⁵ Srov. LIKAVČAN, pozn. 62.

⁶⁶ Srov. SLOTERDIJK, Peter. *In the World Interior of Capital: For a Philosophical Theory of Globalization*. Cambridge: polity, 2013. s. 9.

⁶⁷ Srov. DELEUZE, Gilles. GUATTARI, Félix. *Tisíc plošin*. 2.vyd. Praha: Herrmann, 2019. s. 410.

⁶⁸ Srov. MORTON, Timothy. *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. s. 170.

ale také ty dosud neobjevené. Toto geometrické gesto Papeže *Alexandra IV*, jak Likavčan tento akt označuje, které potvrdilo pozici katolické církve a moc papeže jako zástupce vševědouceho Boha na zemi,⁶⁹ by nebylo možné bez konceptualizace prostřednictvím figury Glóbu.⁷⁰

Národní státy, jako podstata aktuálního uspořádání světa, jsou založeny na rýhování krajiny, tedy na uplatňování moci a výkonem práva nad určitým teritoriem. „Jsou známé problémy, které stát vždycky měl s ‚cechy‘, nomádskými těly neboli poutníky typu zedníků, tesařů, kovářů, atd. Fixovat, usadit pracovní sílu, řídit pohyb proudu práce ... to byla vždycky jedna z hlavních záležitostí státu, který si umínil porazit jak tuláctví tlupy, tak nomádství těla.”⁷¹ Zároveň sledujeme, že uspořádání světa se nějakým způsobem proměňuje, jak může ilustrovat příklad s *Google Maps*, a význam národních států pomalu klesá, zatímco vliv mimonárodních korporací a platforem narůstá. A je možné to spatřit také v proměňující se krajině. Narozdíl od státu nejsou mimonárodní korporace závislé na trvale ovládaném území. V tomto smyslu jsou deterritorializované a Deleuze s Gattarim je přirovnávají k nomádskému válečnému stroji, který je vnější ke státnímu aparátu.⁷² Nechci ovšem tvrdit, že vztah státu a soukromého sektoru je nutně nepřátelský, přestože Václav Bělohradský popisuje stát, který je vydírán mobilitou finančního kapitálu, když setrvání na jeho území, kde vytváří pracovní místa, firmy podmiňují nastavením příznivých podmínek, které se mohou týkat kvality zákonů o ochraně životního prostředí nebo míry socializace nákladů,⁷³ protože vztah států a firem lze v některých případech popsat také jako korupci. Navíc je vztah států ke krajině často definován stejným druhem ekonomické racionality,⁷⁴ kterou se řídí deterritorializované subjekty. Národní státy nutně nehájí zájmy všech svých občanů. Dokonce i v oficiálním jazyce úřadů Spojených Států Amerických jsou vysídlené oblasti, určené k těžbě nerostných surovin, označovány jako obětované zóny.⁷⁵ Velmi konkrétně to ovšem můžeme spatřit také v krajině severních

⁶⁹ Srov. LIKAVČAN, Lukáš. *Introduction to Comparative Planetology*. Moscow: Strelka Press, 2019. s. 41.

⁷⁰ Viz. SCHMITT, Carl. *The Nomos of the Earth: in the international law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press, 2006. s. 86-100.

⁷¹ DELEUZE, Gilles. GUATTARI, Félix. *Tisíc plošin*. 2. vyd. Praha: Herrmann, 2019. s. 418.

⁷² Srov. Tamtéž, s. 408.

⁷³ Srov. BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2014. s. 237-247.

⁷⁴ Viz. Karmína. *Práca, klíma, kapitál*. SIT, Petr, ed. *Klimatická Kríza.txt*. Praha: Display, 2020, s. 52-71.

⁷⁵ Srov. National Research Council (U.S.). Study Committee on the Potential for Rehabilitating Lands Surface Mined for Coal in the Western United States. *Rehabilitation potential of western coal lands* [online]. Cambridge (Massachusetts): Ballinger, 1974. [cit. 2020-06-01].

Viz. KLEIN, Naomi. *This Changes Everything: capitalism vs the climate*. New York: Penguin Books, 2015. s. 161-169.

Čech, jejíž neutěšený stav, který je výpovědí o centrálně řízené industrializaci poválečného Československa, zachytil fotograf Josef Koudelka.⁷⁶ A dnes jsou hnědouhelné doly v severních Čechách provozovány soukromými společnostmi, jejichž vlastnická struktura jim umožňuje kapitalizovat zisky v zemích, které zahraničním subjektům nabízejí mimořádné daňové zvýhodnění. V rámci vztahů tohoto typu se abstraktní linie v mapách vrývají do Země a utvářejí charakter krajiny. Respektive je to jedna z možností, jak tento vztah kauzálně interpretovat.

V rámci výstavy *Dotek doby* zaplnila Magdalena Jetelová malou dvoranu Veletržního Paláce olejnatou tekutinou, rozlitou ve vrstevnicích rozlehlé instalace, jež vytvářela dojem krajiny. Tím položila otázku: „Co stav krajiny vypovídá o stavu společnosti?“⁷⁷ Ve zveřejněných e-mailech Mileně Kalinovské se ptá konkrétně: „Kdo vládne světu? Kdo třímá v rukou moc? Jak reagujeme, jestliže krajina, na kterou se pasivně díváme, přestane vypadat idylicky?“⁷⁸ Tyto otázky pak následuje přirovnáním krajiny ke kolektivní paměti.

1.4 PAMĚŤ

Uvažujeme-li o krajině jako o kolektivní paměti, pak se nabízí jedna spekulativní otázka. Jak budeme vzpomínat na kapitalismus? Průmyslová revoluce a zkokončení parního stroje, Jamesem Wattem v roce 1784, odstartovalo proces ukládání uhlíku, vyprodukovaného průmyslovou výrobou, na zemském povrchu v globálním rozsahu.⁷⁹ Na kapitalismus tak budeme pravděpodobně vzpomínat jako na začátek geologického období, kdy se člověk začal významně podílet na terraformaci planety Země. S odkazem na konsekvence lidské činnosti se již začalo mluvit o geologickém období Antropocénu. Přestože tento pojem zatím není odbornou veřejností konsekválně přijímán a není ani zcela jasně vymezen v čase, umožnil podle Jussiho Parikka začít nahlížet na změny klimatu perspektivou geologie. Ačkoliv je charakter tohoto období definován celou škálou mezidruhových interakcí, upozorňuje Parikka zejména na systematický vztah člověka k fosilním palivům.⁸⁰

⁷⁶ KOUDELKA, Josef. *Černý trojúhelník - Podkrušnohoří: Fotografie 1990-1994*. Praha: Vesmír, 1994.

⁷⁷ Srov. JETELOVÁ, Magdalena, Susanne ALTMANN, Milena KALINOVSKÁ, Marie KLIMEŠOVÁ, Peter NOEVER, Marius WINZELER a Vladimír ČADSKÝ. *Magdalena Jetelová: dotek doby = touch of time*. V Praze: Národní galerie, 2017.

⁷⁸ Tamtéž, s. 19.

⁷⁹ Srov. MORTON, Timothy. Otřes bytí: Úvod do hyperobjektů. in: JANOŠČÍK, Václav. LIKAVČAN, Lukáš. RŮŽIČKA, Jiří., ed. *Mysl v terénu: Filosofický realismus v 21. století*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze. 2017, s. 91-107.

⁸⁰ Srov. PARRIKKA, Jussi. *Geologie médií*. Praha: Karolinum, 2020. s. 33-34.

„Krátkce řečeno můžeme tvrdit, že nutnou (avšak nikoliv postačující) podmínkou kapitalismu byl nový vztah k hlubokému času a chemickým procesům fotosyntézy.“⁸¹ Industriální společnost začala rychle využívat až pětinasobek energie, kterou potřebovala společnost založená na obdělávání půdy. Prudká akumulace kapitálu a technologický rozvoj v období industrializace, tak přímo souvisí s dramatickým uvolněním energie slunečního záření, jež se akumulovala v tělech rostlin před miliony let.⁸² Zde se nebudu podrobněji zabývat tím, co Parrikka nazývá aktivním působením (agency) mimolidských částic,⁸³ Zajímá mne, jak se v materiální tkáni planety otiskne naše doba, jak bude ve vzdálené budoucnosti možné interpretovat naši současnost.

Ačkoliv je stáří maleb na stěnách Chauvetovi jeskyně odhadováno až na 32 000 let⁸⁴ a také se nedávno objevili spekulace o tom, že příběhy tradující se mezi lidmi kmene Gunditjmara, popisují události které se odehráli před přibližně 37 000 let,⁸⁵ chceme-li nahlédnout do opravdu vzdálené a mimolidské minulosti, roly humanitních věd zcela přebírají vědy přírodní. Prostřednictvím hlubiných vrtů v ledovcích a následnou analýzou složení v nich zmrzlých vzduchových bublin,⁸⁶ je možné modelovat klimatické podmínky panující před 400 000 lety.⁸⁷ Teoreticky by tak, ve velmi vzdálené budoucnosti mohlo být možné při podobné analýze krajiny, zaznamenat poklesy koncentrace oxidu uhličitého v atmosféře během již zmíněné pandemie, která zastavila výrobu a distribuci v globálním rozsahu. Ve spodních vrstvách krajiny by také zůstali ukryty důkazy o hromadném vymírání druhů, jenž by navždy toto hrozící selhání kultury, pokud by k němu došlo připomínali. V kontextu geologie totiž některé události nebudou zapomenuty. Už nikdy nebude možné zapomenout na 16. srpen 1945, kdy byl po svržení jaderné bomby na město Hirošima zemský povrch pokryt tenkou vrstvou radioaktivních částic.⁸⁸

⁸¹ PARRIKKA, Jussi. *Geologie médií*. Praha: Karolinum, 2020. s. 35.

⁸² Srov. STEFFEN, Will, Jacques GRINEVALD, Paul CRUTZEN a John MCNEILL. The Anthropocene: conceptual and historical perspectives. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society A* [online]. 2011, s. 842-867 [cit. 2020-06-28].

⁸³ Srov. PARRIKKA, pozn. 81, s. 135-139.

⁸⁴ *Jeskyně zapomenutých snů* [Cave of Forgotten Dreams] [dokumentární film]. Režie Werner HERZOG. Kanada / USA / Německo / Francie / Velká Británie: Artcam Films, 2010. Délka 90 min.

⁸⁵ MATCHAN, Erin L., David PHILLIPS, Fred JOURDAN a Korien OOSTINGH. *Early human occupation of southeastern Australia: New insights from 40Ar/39Ar dating of young volcanoes*. *Geology* [online]. Geological Society of America, 2020, 1 April 2020, **18**(4), 390-394 [cit. 2020-06-01].

⁸⁶ Srov. STROM, Robert G. *Hot House: Global Climate Change and the Human Condition*. New York: Springer Copernicus Books, 2007. s. 253-256.

⁸⁷ Srov. PETIT, Jean-Robert, JOUZEL, Jean, RAYNAUD, Dominique et al. Climate and atmospheric history of the past 420,000 years from the Vostok ice core, Antarctica. In: *Nature* [online]. 1999, s. 429-436 [cit. 2020-06-01].

⁸⁸ Srov. MORTON, pozn. 79. s. 96.

Vzpomínám si, jak jsem si kdysi všiml, že železobetonové konstrukce velkých dopravních infrastruktur zdobí krápníky, podobné těm, které jsem předtím viděl pouze v jeskyních Českého krasu. Jde patrně o mé první hmatatelné setkání s unikátním procesem Antropocénu. Tyto útvary, tvořené sekundárními procesy sedimentace, se na zemském povrchu skutečně objevili až s lidskou činností.⁸⁹ Zároveň se domnívám, že všechny dopravní infrastruktury je možné interpretovat jako svého druhu výsledek přírodních procesů, jejichž vznik byl pouze realizován prostřednictvím lidské představivosti a práce. Zde se vracím k obratu v konceptualizaci lidského a působení nelidských aktérů a částic. Nemyslím si však, že by nás takové pojetí zbavovalo odpovědnosti. Experimentovat s překračováním hranice rozlišující mezi přírodou a kulturou, přírodním a umělým nebo ochota spatřit člověka, který není jediným aktivním aktérem v inertním prostoru, je prvně snahou nově porozumět věcem. Ať už přemýšlíme o geneticky upravených potravinách, původu virů nebo o tom, když McLuhan popisuje vznikání cest jako vynucené extenzi lidského těla prostřednictvím technologie kola.⁹⁰

1.5 RYCHLOST, RYTMUS A RÝHOVÁNÍ

„Na rozdíl od křídla nebo ploutve je kolo lineární a ke své úplnosti vyžaduje silnici.“⁹¹ Přestože se zde budu ještě věnovat významu bezprostřední zkušenosti ve vztahu ke krajině, tématem této kapitoly je její nedostatek, tady distancovanost, která přímo souvisí s mobilitou. Hledání hmatatelných dopadů automobilové kultury na ráz krajiny, zavedlo Jane Holtz Kay do amerického Portsmouthu. Patnáct metrů vysokou hromadu soli, určené k posypu silnic a dálnic v zimním období, popsala jako tradiční dominantu tamního nábřeží.⁹² „Z této ‚tradiční‘ hromady pochází 80 000 kilogramů korozivní, znečišťující silniční soli, která je každoročně rozsypána po dálnicích napříč státem New Hampshire.“⁹³(překlad autora).* Podobně pak popisuje, jak jsou jemné částice uvolněné z pneumatik v atmosféře distribuovány v krajině, kde se postupně usazují, tak jako na stěnách plic.⁹⁴ Člověk je zároveň mediátorem jak procesů extrakce nerostných surovin,

⁸⁹ Srov. DIXON, Simon J., Heather A. VILES a Bradley L. GARRETT. *Ozymandias in the Anthropocene: The city as an emerging landform*. *Area* [online]. 2018, **50**(1), 117-125 [cit. 2020-06-22].

⁹⁰ Srov. MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 195.

⁹¹ Tamtéž, s. 195.

⁹² Srov. HOLTZ KAY, Jane. *Asphalt Nation: How the Automobile Took Over America and How We Can Take It Back*. London: University of California Press, 1997. s. 86.

* From this „historical“ heap comes the 176,000 pounds of corrosive, polluting road salt spread across the Granite State’s highways each year. (New Hampshire je přezdíván jako Granite state. Pozn. autora)

⁹³ Tamtéž, s. 86.

⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 126.

tak jejich následného ukládání v nových lokalitách.⁹⁵ Dnes je například více mědi získáváno ze starých elektrospotřebičů, než v dolech. Pokud si uvědomíme, že každá pneumatika během své životnosti ztrácí přibližně deset procent své hmotnosti, tedy v průměru jeden a půl kilogramu,⁹⁶ může nám pohled na rozlehlou krajinu skládky starých pneumatik, pomoci uchopit rozsah v jakém probíhá transformace povrchu planety Země a složení atmosféry. Právě starými pneumatikami zaplnil Allan Kaprow v roce 1961 dvorek za tehdejší *Martha Jackson Gallery*, aby vytvořil *prostředí* pro happening. Environmentální umění, které diváka nutí dočasně obývat nějaký prostor, tak lze interpretovat jako snahu porozumět krajině a přírodě jinak, než prostřednictvím zobrazení v krajinomalbě, kde je příroda obvykle redukována na estetický objekt. Tím se vracíme k otázce Magdaleny Jetelové: „Jak reagujeme, jestliže krajina, na kterou se pasivně díváme, přestane vypadat idylicky?“⁹⁷

Timothy Morton hovoří o klimatických změnách jako o *hyperobjektu*, který svými rozměry a temporalitou, přesahuje smyslovou kapacitu našeho těla a tak uniká naší pozornosti.⁹⁸ Podle zprávy *Mezivládního panelu pro klimatickou změnu* z roku 2018 bude klimatická krize ohrožením bezprecedentního rozsahu, pokud nebudou regulovány antropogenní emise oxidu uhličitého. Zpráva v relativně přesných číslech uvádí o kolik gigatun oxidu uhličitého, musíme snížit jeho produkci oproti referenčnímu bodu, ustanoveného k roku 2010, nebo kolik hektarů lesa bude nutné vysázet.⁹⁹ Přestože tato zpráva, která shrnuje výsledky stovek studií je výrazem vědeckého konsenzu, tak prosazování navržených cílů ve veřejném prostoru je stále obtížné, neboť jsou do značné míry v rozporu s cíly vládnoucí ideologie ekonomického růstu. Z toho důvodu je jako jediné legitimní řešení, jak překlenout rozpory světa, prezentován narativ o technického pokroku, který je ovšem rovněž možné číst jako symptom neurózy.¹⁰⁰

⁹⁵Srov. PARRIKKA, Jussi. *Geologie médií*. Praha: Karolinum, 2020. s. 141-148.

⁹⁶KOLE, Pieter J., LÖHR, Ansje J., BELLEGHEM, Frank G. A. J. a Ad M. J. RAGAS, VETHAAK, Dick A., ed. Wear and tear of tyres: A stealthy source of microplastics in the environment. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2017, 20 Oct 2017, **14**(1265) [cit. 2020-06-01].

⁹⁷JETELOVÁ, pozn. 77, s. 19.

⁹⁸Srov. MORTON, pozn. 79, s. 91.

⁹⁹Srov. IPCC, *Summary for Policymakers*. In: Global warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty. World Meteorological Organization, Geneva, 2018.

¹⁰⁰Viz. EAGLETON, Terry. Ideology and its Vicissitudes in Western Marxism. ŽIŽEK, Slavoj, ed. *Mapping Ideology*. London: Verso, 2012, s. 114-141.

Neboť dominantní ideologie neumožňuje opustit imperativ růstu, jsou strategie omezené pouze na technologické řešení klimatické krize zcela imaginárním způsobem konfrontace skutečného problému. V tomto smyslu je problematická i samotná zpráva *Mezivládniho panelu pro klimatickou změnu*. „... ke katastrofě, kterou působí svým vlastním katastrofálním vztahem ke světu, se nepřestává vztahovat tímtež katastrofickým způsobem. Počítá rychlost, s níž mizí led. Měří vyhubení mimolidských forem života. O klimatických změnách nemluví na základě své vlastní smyslové zkušenosti – stěhovavý pták, který, se nevrací ve stejném ročním období, hmyz, jehož cvrkot už neslyšíme, rostlina, která už nekvete ve stejnou dobu jako jiná. Mluví o ní v číslech, v průměrných hodnotách, vědecky... Z vesmíru pozoruje řidnutí života na zemi. A k dovršení své pýchy nyní paternalisticky tvrdí, že ‚chrání životní prostředí‘...“¹⁰¹

Zakládání národních parků a přírodních rezervací je výrazem stejného způsobu života a stejné ideologie, která umožnila rozsáhlou devastaci ostatní krajiny. Divočina není původním stavem přírody, ale produktem kultury.¹⁰² „... sama sebe nelokalizuje a sama sebe nepojmenovává.“¹⁰³ Ochránci přírody a milovníky divočiny se stáváme až v situaci, kdy přestáváme být její neoddělitelnou součástí. Dokud byl každodenní život naplněn obstaráváním potravy a neustálou přítomností v přírodě, nebyla dostatečná distance možná. Až městský život a konsekvence industrializace výroby změnili přírodu v estetický objekt. Tato proměna je přesně zachycena uměním období romantismu. V této době se také příroda stává součástí marketingu národních států a kapitalismus se ocitá v imperiální fázi,¹⁰⁴

„*Kapitalismus stlačil čas a prostor. Kulturně plodným se stal prostor, zatímco konkrétní místa a jejich smysl, jsou plodná pouze ve své nepřítomnosti.*“¹⁰⁵ (překlad autora).^{*} Význam míst pro fungování lidské společnosti si uvědomuje až v situaci, kdy začala mizet v anonymním prostoru. Putování krajinou v tomto kontextu může být hledáním zapomenutých míst, ale také jejich aktivním vytvářením. Pokud při chůzy po horách na nějakém místě u cesty položíte kámen, může se stát, že zde časem vznikne mužik, hromada

¹⁰¹ Neviditelný výbor. *Našim přátelům*. Praha: Rubato, 2018. s. 32-33.

¹⁰² Srov. MORTON, Timothy. *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. s. 113.

¹⁰³ SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. s. 5.

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž, s. 15.

Srov. MORTON, pozn. 102, s. 93.

* Capitalism compressed time and space. In culture, space became potent, while place, and the sense of place, became potent in its absence

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 94.

kamenů, která slouží primárně jako orientační bod, ale přidávání kamenů je také druhem rituálu, který má přinést štěstí v průběhu cesty. Zejména ale samotná pomalost chůze je procesem utváření místa.

„Odporovat rychlosti a efektivitě, vyvléknout se z cirkulace těl a zboží.“¹⁰⁶ Z prostoru nelze uniknout, ale může docházet k novým způsobům jeho obydlování. Je příznačné, že nové rytmy kolektivního těla a organizace sociálního života,¹⁰⁷ které vzdorují globálnímu kapitalismu nacházíme ve vzdálených periferiích. Symbolem takové změny je v Mexiku již dlouhou dobu *Zapatistické hnutí*. Tažko si ovšem představit, že by taková alternativa mohla existovat v jiném kulturním kontextu a jinde než ve specifických geografických podmínkách mexických hor. Zároveň samozřejmě dramaticky ubývá míst, které si v důsledku neprostupnosti krajiny dlouho zachovávali svou původní podobu.¹⁰⁸

V jazyce původních obyvatel jihu Mexika je komunita popsána jako vztah k místu, který umožňuje vztahy mezilidské¹⁰⁹ Po opuštění nomádského způsobu života, lidé obdělávající půdu obvykle prožili svůj život připoutání k jednomu místu. Tam kde se narodili, tam také zemřeli. „Území je naším životním prostorem, hvězdami, které v noci pozorujeme, teplem či chladem, vodou, pískem, šterkem, lesem, naším způsobem bytí, práce, naší hudbou, naším způsobem řeči.“¹¹⁰ Život ve městě má zcela jinou dynamiku. Původní rytmy lidského života, určené střídáním dne a noci, se v důsledku technologie elektrického osvětlení změnili.¹¹¹ Z našich míst zmizela hvězdná obloha. Filosof Václav Janoščík popisuje tekutost času přirovnáním k technice natáčení nočních scén za denního světla.¹¹² „Jako bych mohl dělat kdykoli cokoli. Ale naopak, není možné nic.“¹¹³

¹⁰⁶ JANOŠČÍK, Václav. *Nespavost*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2018. s. 28.

¹⁰⁷ Srov. BERARDI, Franco. *Když je svět v depresi: S Frankem Berardim o katastrofě, kterou již nelze zvrátit*. Tereza Stejskalová a Barbora Kleinhamplová. A2 [online]. 2013, č. 15 [cit. 2020-06-01].

¹⁰⁸ Viz. ŠLAPETOVÁ, Barbora a Lukáš RITTSTEIN. *Nepřístupuj blíž: 1997-2008 : Barbora Šlapetová a Lukáš Rittstein*. Praha: Galerie Zdeněk Sklenář, 2009.

¹⁰⁹ Viz. DÍAZ GÓMEZ, Floriberto. *Comunidad y comunalidad*. Dirección General de Culturas Populares e Indígenas, ed. Antología sobre culturas populares e indígenas II: Lecturas del Seminario Diálogos en la Acción Sugunda Etapa. México, D.F. Conaculta, 2005, s. 365-373.

Srov. Neviditelný výbor. *Naším přátelům*. Praha: Rubato, 2018. s. 177.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 177.

¹¹¹ Srov. MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 138.

¹¹² Srov. JANOŠČÍK, pozn. 106, s. 103.

¹¹³ Tamtéž, s. 103.

Kritické reflexi horizontů naší zkušenosti byl věnován také cyklus výstav *Podmínky nemožnosti*.¹¹⁴ Často neznáme a nepotkáváme ani vlastní sousedy. „Automobil skoncoval s venkovem a nahradil jej novou krajinou, v níž se stal jakýmsi přespolním běžcem. Zároveň zničil město jakožto neformální prostředí, v němž bylo možno vychovávat děti. Ulice, ba dokonce chodníky, se staly pro neformální vzájemnou souhru příliš intenzivním místem.“¹¹⁵ Ubývá míst, která tradičně zajišťovala sociální soudržnost. Typickým příkladem zanikání míst ve veřejném prostoru, přímo souvisejícím s mobilitou, jsou satelitní města vznikající v blízkosti metropolí.

Tükörhegy je nově vystavěná čtvrť v maďarském městě *Törökbálint*, kde se v roce 2010 odehrála sociální intervence Kateřiny Šedé, jejímž cílem bylo vytvořit prostor k navázání vztahů mezi zdejšími obyvateli.¹¹⁶ Technologie osobního automobilu se zde stala jednou z *podmínek (ne)možnosti* komunikace, přestože byl tento termín popisující pohyb informací, původně používán právě v souvislosti se silnicemi a vodními kanály.¹¹⁷

Překonání vzdálenosti jako předpoklad k setkání a rychlost pohybu umožňující vzájemné míjení v těsné blízkosti, to byli také základní momenty úvah o mé bakalářské práci, které vycházejí ze zkušenosti s autostopem, kdy jsem se při hledání toho nejvhodnější místa často nacházel v periferních částech velkých měst, kde přes vysokou koncentraci dopravy, nebyl nikdo další přítomen. Překonávání jedné vzdálenosti, tak genereuje vzdálenost jiného druhu. V tomto smyslu pak charakterizuje Kateřina Šedá ulice *Tükörhegy* jako *přostředky úniku*, jejichž standartizované uspořádání neumožňuje vznik meandrů pro socializaci.¹¹⁸ Rytmizace fyzického prostoru, tak přímo souvisí s rytmicí času a biologických procesů.

„Díky rozsáhlé těžbě uhlí za renesance získali obyvatelé chladnějších klimatických pásem nové velké zdroje osobní energie. Nové způsoby ohřívání umožnily výrobu skla, zvětšení obytných prostor a zvýšení stropů. Měšťanský renesanční dům se stal zároveň koupelnou, kuchyní, dílnou a prodejnou.“¹¹⁹ V tomto smyslu plošná elektrifikace a mobilita pracovní síly, která umožňuje nepřetržitý třísměnný provoz v mnoha odvětvích výroby, zcela

¹¹⁴ Srov. MAGID, Václav. *Ztráta času: podmínky nemožnosti I/VII = Loss of time : conditions of impossibility I/VII*. 2. vyd. Praha: Centrum pro současné umění, 2018.

¹¹⁵ MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011. s. 237.

¹¹⁶ Srov. ŠEDÁ, Kateřina. *Tükörhegy / Családi azonosító verbeny*. Brno: Kateřina Šedá, 2010.

¹¹⁷ Srov. MCLUHAN, pozn. 115, s. 102.

¹¹⁸ Srov. ŠEDÁ, Kateřina. 2010. *Tükörhegy / Zrcadlový vrch*. In: katerinaseda.cz [online]. [cit. 2020-06-01].

¹¹⁹ Srov. MCLUHAN, pozn. 115, s. 138-139.

změnila naši časoprostorovou zkušenost, kterou odstartovala těžba fosilních paliv. Zvyšování efektivity práce je pak možné číst jako neustálou snahu o překračování limitů, které vyplývají ze situovanosti na planetě Zemi. Popisu této bezprecedentní globální bdělosti, hyperaktivity a jejím vztahům ke smyslové citlivosti byla věnována skupinová výstava *Insomnia*¹²⁰, kterou ve stejnojmenné knize *Nespavost* připomíná Václav Janošík. Ten noc popisuje jako médium excesu vůči racionalitě.¹²¹

V halových prostorách logistického centra, kde jsem měl uplynulé dva roky možnost sezóně pracovat, nejsou okna a umělé osvětlení v průběhu 24 hodin nikdy nezhasíná. Nepravidelnosti jsou eliminovány. Všechny pracovní procesy jsou maximálně utilitarizované a všechny noci jsou zde bezesné.

„*Modernita je zejména záležitostí logistiky*“¹²²(překlad Autora).* Nestrukturalizovaná divočina lovců a sběračů se dnes stává *krajinou logistiky*. Během uplynulých tří let se celková plocha půdy, kterou pokrývají skladové haly v České republice zdvojnásobila. S tím přímo souvisí některé široce diskutované jevy, jakými jsou zvyšující se ohřev povrchu země, světelné znečištění nebo snižující se objem vody zadržené v půdě,¹²³ zatímco jiné zůstávají nenápadně skryté. Dopravní infrastruktury splývají s kosmickým pozadím naší existence,¹²⁴ přesto je nelze vnímat jako neutrální v tom smyslu, že současná moc není reprezentativní, ale architektonické povahy.¹²⁵ „Ten, kdo určuje uspořádání prostoru, kdo ovládá společenské prostředí a atmosféru, kdo řídí záležitosti, kdo spravuje přístup – ovládá lidi.“¹²⁶ Jak se ukázalo v průběhu migrační krize v roce 2015, je zachování statusu quo, podmíněno dichotomií v prostupnosti hranic. Jinak řečeno pokračující deregulací pohybu komodit a stále přísnější regulací putování těl. Z této konfigurace, která byla v obecném diskurzu opomíjena, povstávají pochybnosti o legitimitě hranic národních

¹²⁰ Viz. CRARY, Jonathan, HUSTVEDT, Siri, HERBERT, Martin et. al. a Camilla LARSSON, ARRHENIUS, Sara a Sofia CURMAN, ed. *Insomnia: Sleeplessness as a Cultural Symptom*. Stockholm: Bonniers Konsthall, 2016.

¹²¹ Srov. JANOŠÍK, Václav. *Nespavost*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2018. s. 68.

* Modernity is a deeply logistical affair

¹²² LIKAVČAN, Lukáš. *Introduction to Comparative Planetology*. Moscow: Strelka Press, 2019. s. 48.

¹²³ Viz. FREJLACHOVÁ, Kateřina, PAZDERA, Miroslav, ŘÍHA, Tadeáš a Martin ŠPIČÁK, ed. *Steel Cities: The Architecture of Logistics in Central and Eastern Europe = Architektura logistiky ve střední a východní Evropě*. Zurich: Park books, 2019. s. 214-239.

¹²⁴ Srov. LIKAVČAN, Lukáš. *Opotřebování a milost: Moře a země jako logistické principy*. FREJLACHOVÁ, Kateřina, PAZDERA, Miroslav, ŘÍHA, Tadeáš a Martin ŠPIČÁK, ed. *Steel Cities: The Architecture of Logistics in Central and Eastern Europe = Architektura logistiky ve střední a východní Evropě*. Zurich: Park books, 2019. s. 190-194.

¹²⁵ Srov. Neviditelný výbor. *Našim přátelům*. Praha: Rubato, 2018. s. 76.

¹²⁶ Tamtéž, s. 78.

státu a smyslu soukromého vlastnictví. Kdy je v pořádku zabránit vstupu na soukromý pozemek a kdy se společný plot, oddělující dva pozemky, stává poslední věcí, kterou dokážeme společně sdílet?

Pro srovnání, jak probíhá rýhování prostoru v globálním a lokálním měřítku, připomenu ještě jednu akci Kateřiny Šedé, která přirovnala stále se zvyšující ploty ve své rodné *Líšni* k internalizované formě železné opony. V doprovodném textu k projektu nazvaném *Over and Over*, pak popisuje svou cestu z domova k zastávce autobusu, jejíž trajektorie byla definována nejkratší možnou vzdáleností a to napříč 80 soukromými pozemky. Po této performanci následoval happening, kdy sousedé na *Berlínském Bienále* společnými silami symbolicky překonávali repliky plotů, které oddělují jejich skutečné pozemky.¹²⁷ To co bychom na lokální úrovni popsali jako absenci rýhování, může být paradoxně základem pro opevnování na úrovni globální. O možnostech vzdorovat globálním metabolickým procesům mluví Lukáš Likavčan, v kontextu *politiky rychlosti*¹²⁸ jako o možnostech řízení procesů opotřebování. „Pro Viriliovo chápání koncepce opevnění je zásadní, že neslouží ani tak k odepření přístupu do jistého teritoria, ale spíše si klade za cíl nepřítele odstrašit, zpomalit a kumulovat jeho opotřebování skrze laminální, ale vytrvalé násilí.“¹²⁹

Zda se krajina, na kterou se pasivně díváme, před našima očima promění v hladký prostor uspokojování potřeb a zajišťování služeb, se pravděpodobně nebude rozhodovat pouze v rámci legislativních procesů a centralizovaných regulací, přestože mohou při správném nastavení efektivně odradit ty investory, kteří přicházejí motivováni nízkou cenou práce a neochotou vymáhat vzniklé negativní externality. Navzdory tomu se domnívám, že jediným důvěryhodným zdrojem vytrvalého vzdoru budou fungující komunity, zodpovědně reprezentované místní samosprávou. V době odevzdání této práce, probíhají v místě odkud pocházím protesty proti možnému vybudování uložistiště jaderného odpadu v této lokalitě a v okolních vesnicích probíhá tento odpor o mnoho intenzivněji, než je tomu v pouze o něco málo větším městě.

¹²⁷ Srov. ŠEDÁ, Kateřina, PEŠKO, Radim, ed. *Over And Over*. Berlin: Berliner Künstlerprogramm des DAAD a Kateřina Šedá, 2010. s. 203.

¹²⁸ Viz. VIRILIO, Paul. *Speed and politics*. Los Angeles: Semiotext(e), 2006.

¹²⁹ LIKAVČAN, pozn. 124, s. 193.

2 PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části bakalářské práce bylo mým cílem vytvoření cyklu obrazů. Kromě tohoto souboru jsem chtěl vytvořit celý environment, ale tento záměr, jak jednotlivé obrazy propojit v ucelený estetický zážitek, prostřednictvím audiovizuální instalace se mi nepodařilo zrealizovat. Původně jsem pracoval s představou výstavních prostor bez přístupu denního světla s bodovým, dynamickým, případně stroboskopickým osvětlením, kde by dominantní úlohu sehrával zvuk. Tato konfigurace měla zdůraznit význam absence a paradoxní povahu její přítomnosti.

S materiálním nedostatkem jsem se ale potýkal i potom, co jsem od této konfigurace zcela upustil. Z toho důvodu se těžiště mé práce význmně posunulo do její teoretické části a vzniklé obrazy bez opory v tomto textu, ke kterému jsou úzce vázány, patrně neobstojí. K tvorbě samotné jsem použil vodou ředitelné akrylové barvy, které jsem tónoval přidáváním bílého latexu. S touto technikou malby mám největší zkušenost, jinak se malbě v poslední době aktivně nevěnuji. Plátno jsem zvolil šepsované bílým akrylem a z dostupného formátu jsem pak odvodil také velikosti ráků. Cyklus se tak skládá ze tří pláten o velikosti 180 na 135 cm a dvou pláten menších formátů, které měli původně být součástí triptychu, doplněné o hotový objekt dopravní značky.

2.1 PROCES TVORBY

Při tvorbě jsem si uvědomil nedostatky zvoleného média malby, respektive nedostatky své vlastní. Nejenom, že jsem se neustále potýkal s řemeslnou neschopností, ale také se ukázalo, do jaké míry jsem se skrze zkušenost poutě postupně vzdálil původnímu zájmu o mimetické zobrazování krajiny. Nejsem si vůbec jistý, zda se mi pro obsahy textu, jehož vznik předcházela vzniku jednotlivých obrazů, podařilo alespoň částečně najít vizuálně působivou formu. V tom ale nespočívá základní nedostatek tohoto cyklu, kterým je jeho nedokončenost.

Tématem krajiny se nicméně chci zabývat nadále, protože jsem skrze tuto práci mohl krajinu náhlédnout z nových pozic a také aktualizovat svůj vztah k tomuto tématu, ke kterému se ale budu vracet jinou formou, která umožňuje dynamické kódování významů a kontakt s materiály země v surové formě.

2.2 KOMENTÁŘ K OBRAZŮM

K jednotlivým obrazům bych se rád vyjádřil víceméně stručně. Název obrazu ***We are completely outside ourselves, and the world is completely inside us*** (příloha č. 1.) je odkazem na skladbu extreme love, jejíž text je možné interpretovat jako labutí píseň celistvosti subjektu. Otevřenosti lidského těla ve vztahu k mikroskopickým částicím, kvazi objektům průmyslového znečištění a obecně vnějšímu prostředí se podrobně věnuji v teoretické části. Zde pak prostřednictvím symbolů stavím tuto radikální otevřenost do kontrastu s přísnou regulací pohybu lidských těl. Častou přítomnost božích muk v krajině, jež v prostoru tohoto obrazu kompozičně vytyčují určitou hranici a kolem cest stále fungují jako orientační body, pak chápu jako smutné memento rezignace na vlastní hodnoty. Krajinu zde pojednávám jako snový prostor mimo realitu, kde sedimentují události nespracované na vědomé úrovni. S pocitem nějakého bezčasí se pak snažím pracovat také v dalším obraze, jehož estetika však není odvozena od surrealismu, ale z obrovského množství fotografií, které jsou nepřetržitě vytvářeny systémem fotopastí rozmístěných v krajině a následně správci těchto zařízení umístěované na webu. Nejen že tak vzniká svébytný žánr fotografie, ale jedná se také o velmi zábavný příklad toho, jak se prostřednictvím technologie setkáváme s tím, co je označováno jako divočina. Zároveň je tento zážitek divočiny rozvrácen, pokud ticho noční krajiny, kterou právě procházíme, náhle protne záblesk takové fotopasti. Námět obrazu shodou okolností připomíná figuru prchající kořisti, jejímž prostřednictvím Paul Virilio připomíná fyzické aspekty strachu, které souvisí s rychlostí vnesenou do světa kapacitou výpočetních technologií. K tomu pak také odkazuje název obrazu ***Administrativa strachu*** (obr.2).

Důsledky zvyšující se rychlosti pohybu pak tematizují také v dalších dvou obrazech. V obraze nazvaném ***Infrastruktury světa*** (obr.3), popisují krajinu tak, jak bývá zobrazována ve středověkém křesťanském malířství, kde krajina připomíná neživou kulisu, ve které se pouze odehrávají příběhy světců. Tím se vztahuji k tématu, kterým uzvírám teoretickou část textu. Dopravní infrastruktury, stavby vynucené zvyšující se rychlostí a objemem dopravy začínají splývat s kosmickým pozadím našeho života. Přestáváme je vnímat jako něco facinujícího a nepatřičného, tak jako přestáváme vnímat krajinu, ve které se rozprostírají. Zrychlení pohybu a uzavřený tvar automobilu se neprojevuje pouze narůstající psychickou distancí při vnímání okolní krajiny, ale také přerušuje původní kontinuitu prostoru. V jednu chvíli se procházím ulicemi jednoho z měst, potom si chvíli

ve vlaku čtu z knihy a rázem si vykračuji ulicemi města jiného. Těmto tématům je věnován obraz *Auto s lebkou* (obr.4), kde se prostřednictvím perspektivního zkreslení velikosti zobrazených objektů snažím evokovat paralelu mezi krajinomalbou a žánrem zátiší. Vycházím zde z odlišné zkušenosti chodce a řidiče. Zatímco opuštěné objekty kolem silnic nepřekročí práh vnímání řidiče automobilu, mysl chodce jim alespoň dalších několik kroků může propůjčit trvání a význam. Chodec je svědkem jiné krajiny. Poslední z cyklu je obraz *Cesta domů* (obr.5), který není zatížen významem, ale pouze nostalgií.

ZÁVĚR

Konstitutivním tématem mé bakalářské práce se stalo téma putování, které mi zprostředkovalo nejenom významné setkání s noční krajinou, ale také umožnilo spatřit takovou krajinu, která je utvářena pohybem. Krajina není statický prostor, kterým se pohybuji, ale pohybem mnoha různých těl, částic a živlů. Zdroje nových způsobů popisu této krajiny, která již není definována dichotomií mezi člověkem a přírodou, jsem pak našel v ekologickém myšlení. Naopak krajinomalbu, která přírodu redukovala na estetický objekt, chápu převážně jako projev epistémé období romantismu. V kontextu existence těchto principů, které utvářejí hranice možného poznání určité doby, jsem se pak v teoretické části snažil popsat některé z podmínek svých schopností spatřit, pochopit a zobrazit krajinu.

V části praktické jsem dlouho nenacházel způsob, jak tento posun v porozumění fenoménu krajiny reflektovat v médiu malby. Domnívám se, že se mi to podařilo pouze částečně. Obrazy vzniklé v rámci tohoto cyklu, tak spíše vnímám jako klíč k další tvorbě, než jako hotové umělecké artefakty.

RESUMÉ

The pilgrimage have become a formative subject of my thesis, which mediated my experience with a nigh landscape and also allowed me to spot a landscape of movement. We are not walking through a static physical space, but we are taking part in simultaneous movement of different bodies, parts and elements. I have decided to understand this kind of nature, which is not defined with dichotomy between human body and its environment, through ecological thinking. In contrast to this way of thinking about nature I undestand landscape painting, which reduce nature to an aesthetical object, as an utterance of epistémé that belongs to the period of romanticism. In was in the context of these principles which structures our understanding of reality that I have tried to describe what limits my own capability to see, percieve and depict the landscape.

It was a real struggle to find a way how to reflect this shift in understanding of what does the concept of nature actually mean. And from my point of view i have succeeded only partially. I percieve these paintings, which are part of this cycle merely as a key point to start further work.

SEZNAM LITERATURY

BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti: eseje z pozdější doby*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-167-1.

BENJAMIN, Walter. Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti. BENJAMIN, Walter, GREBENÍČKOVÁ, Růžena, ed. *Dílo a jeho zdroj*. Praha: Odeon, 1979, s. 17-47. ISBN neuvedeno.

BERARDI, Franco. *Když je svět v depresi: S Frankem Berardim o katastrofě, kterou již nelze zvrátit*. Tereza Stejskalová a Barbora Kleinhamplová. A2 [online]. 2013, č. 15 [cit. 2020-06-01]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2013/15/kdyz-je-svet-v-depresi>. ISSN 1803-6635.

CARDINALI, Lucilla, Francesca FRASSINETTI, Claudio BROZZOLI, Christian URQUIZAR, Alice C. ROY a Alessandro FARNÈ. Tool-use induces morphological updating of the body schema. *Current Biology* [online]. Elsevier, 2009, 23 June 2009, 19(12), R478-R479 [cit. 2020-06-01]. DOI: 10.1016/j.cub.2009.05.009. ISSN 0960-9822. Dostupné z: <https://www.cell.com/current-biology/home>

CONNOLLY, William E. *Facing the Planetary: Entangled Humanism and the Politics of Swarming*. Durham: Duke University Press, 2017. ISBN 978082236341.

CRARY, Jonathan, HUSTVEDT, Siri, HERBERT, Martin et. al. a Camilla LARSSON, ARRHENIUS, Sara a Sofia CURMAN, ed. *Insomnia: Sleeplessness as a Cultural Symptom*. Stockholm: Bonniers Konsthall, 2016. ISBN 9789188031167.

DELEUZE, Gilles. GUATTARI, Félix. *Tisíc plošin. 2*. Praha: Herrmann, 2019. ISBN 978-80-87054-63-5.

DÍAZ GÓMEZ, Floriberto. *Comunidad y comunalidad*. Dirección General de Culturas Populares e Indígenas, ed. *Antología sobre culturas populares e indígenas II: Lecturas del Seminario Diálogos en la Acción Segunda Etapa*. México, D.F.: CONACULTA, 2005, s. 365-373. ISBN 970-35-0823-5.

DIXON, Simon J., Heather A. VILES a Bradley L. GARRETT. *Ozymandias in the Anthropocene: The city as an emerging landform*. *Area* [online]. 2018, 50(1), 117-125 [cit. 2020-06-22]. DOI: 10.1111/area.12358. ISSN 0004-0894. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/area.12358>

EAGLETON, Terry. Ideology and its Vicissitudes in Western Marxism. ŽIŽEK, Slavoj, ed. *Mapping Ideology*. London: Verso, 2012, s. 114-141. ISBN 9781844676125.

FREJLACHOVÁ, Kateřina, PAZDERA, Miroslav, ŘÍHA, Tadeáš a Martin ŠPIČÁK, ed. *Steel Cities: The Architecture of Logistics in Central and Eastern Europe = Ocelová města: Architektura logistiky ve střední a východní Evropě*. Zurich: Park books, 2019. ISBN 978-3-03860-189-0.

FREUD, Sigmund. *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Koco, 1999, ISBN 80-86123-09-X

HAN, Byung-Chul. I am sorry, but those are facts. Zeit [online]. 7.září 2014, překl. DARBY, Rebecca, cit. In: JETELOVÁ, Magdalena, Susanne ALTMANN, Milena KALINOVSKÁ, Marie KLIMEŠOVÁ, Peter NOEVER, Marius WINZELER a Vladimír ČADSKÝ. *Magdalena Jetelová: dotek doby = touch of time*. V Praze: Národní galerie, 2017.

HARAWAY, Donna. The Biopolitics of Postmodern Bodies: Determinations of Self in Immune System Discourse. PRICE, Janet a Margrit SHILDRICK, ed. *Feminist Theory and the Body: A Reader* [online]. New York: Routledge, 2017, s. 203-214 [cit. 2020-06-01]. ISBN 9781315094106. Dostupné z: DOI:10.4324/9781315094106-24

HOLTZ KAY, Jane. *Asphalt Nation: How the Automobile Took Over America and How We Can Take It Back*. London: University of California Press, 1997. ISBN 0-520-21620-2.

IPCC, 2018: Summary for Policymakers. In: Global warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [V. Masson-Delmotte, P. Zhai, H. O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P. R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J. B. R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M. I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, T. Waterfield (eds.)]. World Meteorological Organization, Geneva, Switzerland.

JACOBS, Frank. *The First Google Maps War*. Opinionater: A Gathering of Opinion from around the Web [online]. 28 February 2012 [cit. 2020-06-01]. Dostupné z: <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/02/28/the-first-google-maps-war/>

JANOŠČÍK, Václav. *Nespavost*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2018. Cumulus. ISBN 978-80-87989-54-8.

Jeskyně zapomenutých snů [Cave of Forgotten Dreams] [dokumentární film]. Režie Werner HERZOG. Kanada / USA / Německo / Francie / Velká Británie: Artcam Films, 2010. Délka 90 min.

JETELOVÁ, Magdalena, Susanne ALTMANN, Milena KALINOVSKÁ, Marie KLIMEŠOVÁ, Peter NOEVER, Marius WINZELER a Vladimír ČADSKÝ. *Magdalena Jetelová: dotek doby = touch of time*. V Praze: Národní galerie, 2017. ISBN 978-80-7035-638-8.

JUNG, Carl Gustav a Aniela JAFFÉ. *Vzpomínky, sny, myšlenky C.G. Junga*. Brno: Atlantis, 1998. ISBN 80-710-8178-7

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-035-1

Karmína, *Práca, klíma, kapitál*. SIT, Petr, ed. *Klimatická Kríza.txt*. Praha: Display, 2020, s. 52-71. ISBN 978-80-971569-3-0.

KLEIN, Naomi. *This Changes Everything: capitalism vs the climate*. New York: Penguin Books, 2015. ISBN 978-0-241-95618-2.

KOLE, Pieter J., Ansje J. LÖHR, Frank G. A. J. VAN BELLEGHEM a Ad M. J. RAGAS, VETHAAK, Dick A., ed. Wear and tear of tyres: A stealthy source of microplastics in the environment. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. 2017, 20 Oct 2017, **14**(1265) [cit. 2020-06-01]. DOI: 10.3390/ijerph14101265. ISSN 1660-4601. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5664766/>

KOUDELKA, Josef. *Černý trojúhelník - Podkrušnohoří: Fotografie 1990-1994*. Praha: Vesmír, 1994. ISBN 80-901-1314-1.

LAKOFF, George. *How Brains Think: The Embodiment Hypothesis* [přednáška]. In: Association for Psychological Science [online]. Amsterdam: International Convention of Psychological Science, March 14, 2015. [vid. 1. 6. 2020]. Záznam dostupný z: <https://www.psychologicalscience.org/video/how-brains-think-the-embodiment-hypothesis.html>

LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci: Co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006. ISBN 80-86138-78-X.

LAKOFF, George a Mark JOHNSON. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. Teoretická knihovna. ISBN 80-729-4071-6.

LEE, Richard B. a Richard DALY, ed. *The Cambridge Encyclopedia of hunters and gatherers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, ISBN 052157109X.

LEVINAS, Emmanuel. There is: Existence without Existents. HAND, Seán. *The Levinas Reader*. Nachdr. Oxford: Blackwell, 2009, s. 30-36. ISBN 978-0-6311-6447-0.

LIKAVČAN, Lukáš. *Introduction to Comparative Planetology*. Moscow: Strelka Press, 2019. ISBN 978-5-907163-03-4.

LIKAVČAN, Lukáš. *Úvod do komparativní planetologie*. [přednáška]. In: 4AM / Fórum pro architekturu a média [online]. Brno: IM138 TIM_Mistrovské lekce v kulturním prostoru PRAHA, 12. prosince 2018. [vid. 1. 6. 2020]. Záznam dostupný z: <https://www.likavcan.com/>

LIKAVČAN, Lukáš. VEREŠPEJ, Jonáš. 01 // *Until further notice (L. Likavčan, Still Sparkling)* [podcast]. In: *Until further notice* [online]. Praha: New Aesthetics studio, FAMU, March 24, 2020. [vid. 1. 6. 2020]. Záznam dostupný z: <https://soundcloud.com/ufn-podcast/01-until-further-notice>

MAGID, Václav. *Ztráta času: podmínky nemožnosti I/VII = Loss of time : conditions of impossibility I/VII*. 2. vyd. Praha: Centrum pro současné umění, 2018. ISBN 978-80-906915-7-5.

MATCHAN, Erin L., David PHILLIPS, Fred JOURDAN a Korien OOSTINGH. *Early human occupation of southeastern Australia: New insights from 40Ar/39Ar dating of young volcanoes*. *Geology* [online]. *Geological Society of America*, 2020, 1 April 2020, **18**(4), 390–394 [cit. 2020-06-01]. DOI: 10.1130/G47166.1. ISSN 1943-2682. Dostupné z: <https://pubs.geoscienceworld.org/gsa/geology/>

MATISOFF, James A. *Areal and Universal Dimensions of Grammatization in Lahu*. TRAUOGOTT, Elizabeth C. a Bernd HEINE, ed. *Approaches to Grammaticalization, Volume II: Types of Grammatical Markers*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1991, s. 383-453. ISBN 90 272 2899 X.

MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Praha: Mladá fronta, 2011. *Strategie*. ISBN 978-80-204-2409-9.

MERLEAU-PONTY, Maurice. *Viditelné a neviditelné*. 2. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. *Knihovna novověké tradice a současnosti*. ISBN 80-7298-098-X.

MORTON, Timothy. *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. ISBN 978-0-674-03485-3.

MORTON, Timothy. *Otřes bytí: Úvod do hyperobjektů*. in: JANOŠČÍK, Václav. LIKAVČAN, Lukáš. RŮŽIČKA, Jiří., ed. *Mysl v terénu: Filosofický realismus v 21. století*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště – Display, sdružení pro výzkum a kolektivní praxi, 2017, s. 91-107. ISBN 978-80-87108-72-7

National Research Council (U.S.). Study Committee on the Potential for Rehabilitating Lands Surface Mined for Coal in the Western United States. *Rehabilitation potential of western coal lands: a report to the Energy Policy Project of the Ford Foundation*. [online]. Cambridge (Massachusetts): Ballinger Publishing Company, 1974 [cit. 2020-06-01]. ISBN 0-88410-331-5. Dostupné z: <https://archive.org/details/rehabilitationpo0000nati/mode/2up>

NEGARESTANI, Reza. Nárýs nelidského: *Spekulace o kapitalismu a organické nekrokracii*, in: JANOŠČÍK, Václav. LIKAVČAN, Lukáš. RŮŽIČKA, Jiří., ed. *Mysl v terénu: Filosofický realismus v 21. století*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště – Display, sdružení pro výzkum a kolektivní praxi, 2017, s. 147-171. ISBN 978-80-87108-72-7

Neviditelný výbor. *Našim přátelům*. Praha: Rubato, 2018. ISBN 978-80-87705-67-4.

PETIT, J. R., J. JOUZEL, D. RAYNAUD, et al. Climate and atmospheric history of the past 420,000 years from the Vostok ice core, Antarctica. In: *Nature* [online]. 1999, s. 429-436 [cit. 2020-06-01]. DOI: 10.1038/20859. ISSN 0028-0836. Dostupné z: <http://www.nature.com/articles/20859>

PETŘÍČEK, Miroslav. *Myšlení obrazem: průvodce současným filosofickým myšlením pro středně nepokročilé*. Praha: Herrmann, 2009. ISBN 978-80-87054-18-5.

PARRIKKA, Jussi. *Geologie médií*. Praha: Karolinum, 2020. ISBN 978-80-246-3914-7.

SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. Zip (Argo: Dokořán). ISBN 978-80-7203-803-9.

SCHMITT, Carl. *The Nomos of the Earth: in the international law of the Jus Publicum Europaeum*. New York: Telos Press, 2006. ISBN 0-914386-30-1.

SLOTERDIJK, Peter. *In the World Interior of Capital: For a Philosophical Theory of Globalization*. Cambridge: polity, 2013. ISBN 9780745694733.

STEFFEN, Will, Jacques GRINEVALD, Paul CRUTZEN a John MCNEILL. The Anthropocene: conceptual and historical perspectives. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences* [online]. 2011, s. 842-867 [cit. 2020-06-28]. DOI: 10.1098/rsta.2010.0327. ISSN 1364-503X. Dostupné z: <https://royalsocietypublishing.org>

STROM, Robert G. *Hot House: Global Climate Change and the Human Condition*. New York: Springer Copernicus Books, 2007. ISBN 978-0-387-34179-8.

ŠEDÁ, Kateřina, PEŠKO, Radim, ed. *Over And Over*. Berlin: Berliner Künstlerprogramm des DAAD a Kateřina Šedá, 2010. ISBN 978-3-03764-111-8.

ŠEDÁ, Kateřina. *Tükörhegy / Családi azonosító verbény*. Brno: Kateřina Šedá, 2010, ISBN neuvedeno.

ŠEDÁ, Kateřina. 2010. *Tükörhegy / Zrcadlový vrch*. In: katerinaseda.cz [online]. [cit. 2020-06-01]. dostupné z: <https://www.katerinaseda.cz/>

ŠLAPETOVÁ, Barbora a Lukáš RITTSTEIN. *Nepřístupuj blíž: 1997-2008 : Barbora Šlapetová a Lukáš Rittstein*. Praha: Galerie Zdeněk Sklenář, 2009. ISBN 978-80-903996-7-9.

ŠTROBL, Daniel. *Psychologické aspekty zabití*. Praha: Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-715-7.

THACKER, Eugene. *In the Dust of This Planet*. Winchester: Zero Books, 2011. ISBN 978-1-84694-676-9.

VIRILIO, Paul. *Speed and politics*. Los Angeles: Semiotext(e), 2006. ISBN 978-1-58435-040-8.

WOLFF, Charlotte, in: BERG, Van Den J. V. The Human Body and the Significance of Human Movement: A Phenomenological Study. KOCKELMANS, Joseph J., ed. *Phenomenological Psychology: The Dutch School* [online]. Dordrecht: Springer Netherlands, 1987, s. 55-77 [cit. 2020-06-01]. ISBN 978-94-009-3589-1. Dostupné z: DOI:10.2307/2103870

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1. *WE ARE COMPLETELY OUTSIDE OURSELVES, AND
THE WORLD IS COMPLETELY INSIDE US*

PŘÍLOHA Č. 2. *ADMINISTRATIVA STRACHU*

PŘÍLOHA Č. 3. *INFRASTRUKTURY SVĚTA*

PŘÍLOHA Č. 4. *AUTO S LEBKOU*

PŘÍLOHA Č. 5. *CESTA DOMŮ*

PŘÍLOHY

příloha č. 1. ***We are completely outside ourselves, and the world is completely inside us*** , 180 x 135cm

příloha č. 2. **Administrativa strachu**, 180 x 135 cm

příloha č. 3. **Infrastruktury světa**, 180 x 135 cm

příloha č. 4. **Auto s lebkou, 150 x 90 cm**

příloha č. 5. **Cesta domů**, cca 135 x 100